

Opetusministeriön kansalaisjärjestöstrategia

Opetusministeriön julkaisuja 2010:16

Opetusministeriön kansalaisjärjestöstrategia

Opetusministeriön julkaisuja 2010:16

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet

PL / PB 29, 00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi>

<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut>

Taitto / Ombrytning: Erja Kankala

Kansikuva / Omslagsbild: www.rodeo.fi (Andres Rodriguez)

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet 2010

ISBN 978-952-485-885-4 (nid.)

ISBN 978-952-485-886-1 (PDF)

ISSN 1458-8110 (painettu)

ISSN 1797-9501 (PDF)

Opetusministeriön julkaisuja / Undervisningsministeriets publikationer 2010:16

Sisältö

Saatteeksi	4
1 Johdanto	6

Osa I

2 Nykytilanne	10
2.1 Opetusministeriön toimialan järjestökenttä	11
2.2 Kansalaisjärjestöjen avustuskäytännöt	13
2.3 Kuulemis- ja yhteistyökäytännöt	14
2.4 Aktiivisen kansalaisuuden edistäminen koulutuksessa	18
2.5 Kansalaisyhteiskuntaa koskeva tutkimus	20
2.6 Kirjastot aktiivisen kansalaisuuden edistäjinä	21

Osa II

Opetusministeriön kansalaisjärjestöstrategia	23
Opetusministeriön kansalaisjärjestöstrategian toimenpiteet	24
3 Kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten parantaminen	26
3.1 Suositus ministeriön valtionavustuskäytäntöjen periaatteiksi	26
3.2 Edellytysten lisääminen järjestötoiminnan laadun parantamiselle	27
4 Kansalaisjärjestöjen, sidosryhmien ja kansalaisten kuuleminen	29
4.1 Hyvät käytännöt kansalaisjärjestöjen, sidosryhmien ja kansalaisten kuulemisessa	29
5 Aktiivisen kansalaisuuden edistäminen koulutuksessa	33
6 Kansalaisyhteiskuntaa koskeva tutkimus	35
7 Kirjastot järjestötoiminnan ja aktiivisen kansalaisuuden edistäjinä	36
8 Virkamiesten osaamisen kehittäminen	37
9 Strategian toimeenpano, arviointi ja päivittäminen	39

Saatteeksi

Valtioneuvoston 8.3.2007 tekemän kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten edistämistä koskevan periaatepäätöksen mukaan ministeriöiden hallinnonalojen strategioiden osaksi otetaan järjestöjen asema. Strategiat pidetään ajan tasalla yhteistoiminnassa järjestöjen kanssa. Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmaan on kirjattu kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osalta, että aatteellisten ja yleishyödyllisten kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä kehitetään. Opetusministeriö asetti 28.5.2008 työryhmän laatimaan ensimmäisen kansalaisjärjestöstrategian opetusministeriön hallinnonalalle.

Työryhmän tehtävänä oli:

1 selvittää

- opetusministeriön toimialan kansalaisjärjestökentän nykytila toiminnan, kuulemiskäytäntöjen ja valtionavustusten osalta
- opetusministeriön ja kansalaisjärjestöjen välisen yhteistyön nykytila
- kansalaisten kuulemiskäytäntöjen nykytila opetusministeriössä
- koulutusjärjestelmän tarjoamat puitteet ja sisällöt kansalaisjärjestötoiminnan kehittämiseksi ja aktiivisen kansalaisuuden edistämiseksi
- kansalaisyhteiskuntaa koskevan tutkimuksen nykytila sekä

2 esittää toimenpiteitä opetusministeriön toimialalla:

- kansalaisjärjestötoiminnan edellytysten kehittämiseksi,
- kansalaisjärjestöjen kuulemiskäytäntöjen sekä opetusministeriön ja sen hallinnonalalla toimivien kansalaisjärjestöjen yhteistyön kehittämiseksi,
- kansalaisten kuulemiskäytäntöjen kehittämiseksi,
- kansalaisjärjestöjen valtionavustusten keskeisten periaatteiden kehittämiseksi,
- koulutusjärjestelmän tehtävistä kansalaisjärjestöjen toiminnan kehittämisessä ja aktiivisen kansalaisuuden edistämiseksi,
- kansalaisyhteiskuntaa koskevan tutkimuksen kehittämiseksi sekä
- strategian toimeenpanon arvioimiseksi ja päivittämiseksi.

Työryhmän puheenjohtajana toimi ylijohtaja Riitta Kaivosoja. Jäseninä työryhmässä olivat kulttuuriasianneuvos Kimmo Aaltonen, ylijohtaja Sakari Karjalainen, ylitarkastaja Kirsi Lähde (johtaja Kirsi Lindroosin siirryttyä muihin tehtäviin), viestintäjohtaja Marjo Merivirta, pääsihteeri Anna Ranki (pääsihteeri Markus Ojakosken siirryttyä muihin tehtäviin), pääsihteeri Matti Ropponen, erityisasiantuntija Ilmi Villacis ja kulttuuriasianneuvos Mirja Virtala.

Työryhmän sihteereinä toimivat pääsihteeri Kirsti Laine ja suunnittelija Viivi Seirala.

1 Johdanto

Opetusministeriö vastaa osana valtioneuvostoa koulutus-, tiede-, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan kehittämisestä sekä kirkollisasioista. Ministeriö tukee kansalaisjärjestöjen toimintaa, toimii yhteistyössä kansalaisyhteiskunnan kanssa sekä edistää kansalaiskasvatuksen kehittämistä ja aktiivista kansalaisuutta.

Kansalaisjärjestöstrategian tarkoituksena on luoda yhtenäisiä ja hyviä käytäntöjä ministeriön toimintaan kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten parantamiseksi ja ministeriön vuorovaikutuskäytäntöjen kehittämiseksi.

Strategiatyöryhmä päätti työskentelynsä aikana ulottaa ministeriön vuorovaikutuskäytäntöjen kehittämisen koskemaan kansalaisjärjestöjen ja kansalaisten lisäksi kaikkia sidosryhmiä. Kansalaisjärjestöstrategian tavoitteena on lisätä opetusministeriössä tehtävän valmistelun ja päätöksenteon avoimuutta, vahvistaa koulutusjärjestelmän merkitystä aktiiviseen kansalaisuuteen kasvamisessa ja parantaa kansalaisyhteiskuntaa koskevan tutkimuksen relevanssia sekä järjestöjen toimintaedellytysten kehittämiseksi että ministeriössä tehtävän päätöksenteon tueksi. Hyvien käytäntöjen avulla voidaan kehittää järjestöjen toimintaedellytyksiä sekä parantaa ministeriön ja järjestöjen sekä ministeriön ja muiden sidosryhmien keskinäistä yhteistyötä. Myös erilaisten rekisteröimättömien yhteisöjen ja yksittäisten kansalaisten osallistumista opetusministeriön toimialalla parannetaan ottamalla käyttöön yhtenäiset kuulemiskäytännöt sekä luomalla uusia yhteydenpitotapoja. Kansalaisella tarkoitetaan tässä strategiassa

kaikkia suomalaisia ja Suomessa asuvia henkilöitä.

Opetusministeriön ensimmäisessä kansalaisjärjestöstrategiassa on otettu huomioon ministeriön yksiköistä saadut aloitteet ja palaute. Työryhmä selvitti ministeriössä käytössä olevia tapoja pitää yhteyttä järjestöihin tekemällä kyselyn ministeriön yksiköille. Lisäksi strategia on työskentelyvaiheessa ollut ministeriön yksiköillä kommentoitavana.

Kansalaisjärjestöstrategia on laadittu yhteistyössä järjestöjen kanssa. Järjestöjen näkemyksiä vuorovaikutuksesta selvitettiin 15.10.2008 järjestämällä keskustelutilaisuus kansalaisjärjestöille. Lisäksi tarjottiin mahdollisuus lähettää vastauksia kirjallisesti. Keskustelutilaisuuteen osallistui edustaja lähes 70 järjestöstä. Järjestöiltä tiedusteltiin näkemyksiä vuorovaikutuksesta ministeriön säädös- ja hankevalmistelussa, sähköisessä osallistumisessa ja asioinnissa sekä asiantuntijaelimiin osallistumisesta. Lisäksi pyydettiin arviota miten koulutusjärjestelmä sisältöineen sekä valtionavustusjärjestelmä tukee kansalaisjärjestöjen toimintaa. Virkamiesten osaamisesta järjestöjen ja kansalaisten kuulemisessa pyydettiin arviota. Lisäksi toivottiin ehdotuksia yksittäisten kansalaisten osallistumismahdollisuuksien edistämiseksi.

Strategian luonnoksesta järjestettiin avoin keskustelutilaisuus 15.12.2009, johon osallistui edustaja noin 50 järjestöstä. Strategian luonnos oli myös kommentoitavana ministeriön verkkosivuilla ja siitä saatiin yhdeksän kirjallista kommenttia.

Kansalaisjärjestöstrategiaa laadittaessa on huomioitu opetusministeriön vuoteen 2020 ulottuva strategia, joka hyväksyttiin 4.5.2009. Strategia ja siihen liittyvät ministeriön sisäistä yhteistyötä edistävät ohjelmat suuntaavat ministeriön toimintaa pitkälle tulevaisuuteen. Kansalaisyhteiskunta on strategiassa keskeisellä sijalla. Strategian mukaan opetusministeriö on kansalaisyhteiskunnan asiantuntijaministeriö, jonka tehtävänä on tunnistaa muuttuvat yhteisöllisyyden ja toiminnan muodot ja vahvistaa lähiyhteisöjen toimintaedellytyksiä.

Opetusministeriön strategia 2020:ssa todetaan, että teknologian kehitys tarjoaa uudenlaisia ratkaisuja myös yhteisöllisyyden ja osallistumisen vahvistamiseksi, mutta uhkana on, että kaikki väestöryhmät eivät pysy kehityksessä mukana tai että mahdollisuuksia käytetään väärin. Yhteiskunta hajautuu erilaisiin osajajalukulttuureihin, joissa ihmiset toteuttavat itseään ja muodostavat uudenlaista yhteisöllisyyttä. Suurin osa näistä yhteisöistä vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa, mutta ne myös haastavat yhteiskunnan eri toimijoita ja instituutioita kehittämään ja monipuolistamaan toimintaansa. Myös kansainvälinen liikkuvuus ja maahanmuuton huomattava lisääntyminen tekee suomalaisen yhteiskunnan aiempaa monimuotoisemmaksi.

Opetusministeriön strategia 2020 osana toteutettavan Osallisuus ja yhteisöllisyys -ohjelman keskeisenä tehtävänä on selvittää yhteiskunnan moninaistumisen ja erityisesti uuden yhteisöllisyyden vaikutukset opetusministeriön hallinnonalan toimintaan ja oh-

jaukseen sekä kehittää toimintaa ja toimintatapoja vastaamaan tästä kehityksestä nouseviin haasteisiin. Tehtävänä on myös vahvistaa institutionaalisia osallistumisen mahdollisuuksia sekä kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä.

Tätä kansalaisjärjestöstrategiaa laadittaessa on huomioitu myös muiden ministeriöiden käynnissä olevat hankkeet hallinnon ja vuorovaikutuksen kehittämiseksi, demokratian edistämiseksi laadittu valtioneuvoston periaatepäätös sekä kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnan työ.

Opetusministeriön kansalaisjärjestöstrategian tahotila on, että opetusministeriö on uudistumiskykyinen kansalaisyhteiskunnan asiantuntija ja tukija.

Ensisijaisesti ministeriön toiminnassa noudatetaan asianomaisia lakeja ja asetuksia. Tämän strategian suosituksilla on tarkoitus luoda yhtenäisiä ja hyviä käytäntöjä ministeriön toimintaan.

Strategia on hyväksytty kansliapäällikön johtoryhmässä 28.1.2010 ja opetusministerin ja kulttuuri- ja urheiluministerin johtoryhmissä 6.4.2010.

Osa I

Nykytilanne

2 Nykytilanne

Suomi on kansalaisyhteiskunta, jossa kansalaisvaikuttaminen, vapaa kansalaisjärjestötoiminta ja aktiivinen kansalaisuus ovat kulttuurin ja poliittisen päätöksentekojärjestelmän tärkeitä osia. Kansalaistoiminta sijoittuu julkisen vallankäytön ja yksityisen sektorin toiminnan välimaastoon.

Poliittiset, sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset liikkeet sekä näiden organisoituminen järjestöiksi ovat olennainen osa suomalaista yhteiskuntaa. Suomessa toimii puoluelaitoksen ja taloudellisten etujärjestöjen lisäksi lukuisia muita ryhmiä, kuten yhdistyksiä, liikkeitä ja järjestöjä, jotka pyrkivät vaikuttamaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon saavuttaakseen tavoitteitaan, edistääkseen asiaansa tai tarjotakseen erilaisia vapaa-ajan viettotapoja.

Julkishallinto tukee taloudellisesti kansalais- ja kansalaisjärjestötoimintaa valtionavustuksilla. Useiden järjestöjen tehtäviin kuuluu vaikuttamisen lisäksi palvelutoiminta, joka täydentää julkishallinnon palveluita. Tämä hälventää julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin rajoja.

Kuten muualla Euroopassa, myös Suomessa kansalaistoiminta alkoi 1700-luvun lopulla. Valistuksen ja Ranskan vallankumouksen myötä porvaristo ja keskiluokka alkoivat vaatia sääty-yhteiskuntaan liittyvien etuoikeuksien purkamista ja tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta lain edessä. Ensimmäisiä yhdistyksiä Suomessa muodostui kaunokirjallisuuden, musiikin ja talouden sekä uskonnon pariin. Ensimmäisiä jäsenmääriltään

suuria järjestöjä olivat raittiusseurat. Ammattiyhdistystoiminta alkoi vahvistua 1800-luvun puolivälin jälkeen.

Suomalainen kansalaisjärjestötoiminta perustui pitkään vapaaehtoistoiminnalle. Hyvinvointivaltion resurssien kasvun myötä myös järjestöjen resurssit kasvoivat. Järjestötoiminnan ammattimaistuminen, eli kokopäiväisen ja palkatun henkilöstön kasvu merkitsivät monissa järjestöissä ammattihenkilöstön lisääntymistä. Tekeminen on viime vuosina siirtynyt aiempaa enemmän vapaaehtoisilta palkatulle henkilöstölle. Tällä hetkellä ennakoidaan, että järjestötoiminta ammattimaistuu edelleen ja vapaaehtoistojen määrä vähenee.

Löyhästi organisoidut ryhmät ja liikkeet ovat yhä suosittumia, koska ne tarjoavat yhdessäoloa kevyesti hallinnoiduissa projekteissa, joihin ei tarvitse sitoutua pysyvästi. Sitoutuminen järjestötoimintaan näyttää olevan heikkenemässä etenkin nuorilla ikäluokilla.

Keväällä 2009 valmistunut Sami Myllyniemen ”Aika vapaalla – Nuorten vapaa-aikatutkimus 2009” osoitti, että 10-14 -vuotiaiden ikäryhmässä on nuorten järjestökiinnostuneisuudessa tapahtunut varsin dramaattinen alentuminen, vaikka nuorten harrastamisen taso ei ole alentunut. Järjestötoiminnassa ylipäätään mukana oleminen ja myös mukana olevien osallistumisaktiivisuus ovat laskusuunnassa.

Uudentyyppiset, usein verkossa toimivat yhteisöt ovat nousemassa perinteisen järjestötoiminnan rinnal-

le sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Uuden yhteisöllisyyden vaikutuksia opetusministeriön toimintaan ja ohjaukseen käsitellään opetusministeriön strategia 2020 Osallisuus ja yhteisöllisyys -ohjelmassa.

2.1 Opetusministeriön toimialan järjestökenttä

2.1.1 Kansalaisjärjestöt

Opetusministeriö on hyvin merkittävä järjestöjen toimintaa tukeva ministeriö. Ministeriö tukee järjestöjen toimintaa sekä suoraan että alaistensa virastojen ja laitosten kautta. Lisäksi ministeriön myöntämistä valtionosuuksista kunnat osoittavat osan alueellaan toimiville järjestöille (esim. valtionosuus kuntien nuorisotoimeen).

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten edistämisestä kansalaisjärjestöllä tarkoitetaan rekisteröityä yhdistystä, jonka muodostavat henkilöjäsenet. Kansalaisjärjestönä pidetään myös sellaista rekisteröityä järjestöä tai liittoa, jonka jäsenet ovat pääosin henkilöjäsenistä muodostuvia kansalaisjärjestöjä. Kansalaisjärjestönä ei pidetä lailla perustettua julkista yhdistystä.

Opetusministeriön toimialalla toimivien järjestöjen toiminnan tarkoitus on päätöksentekoon vaikuttaminen, koulutuksen, aktiivisen osallistumisen tai harrastamisen edistäminen. Osa järjestöistä täydentää yhteiskunnan palvelutarjontaa tuottamalla palveluita yleishyödyllisesti.

Terminä kansalaisjärjestö ei ole täsmällinen. Tässä strategiassa kansalaisjärjestöllä tarkoitetaan yhdistysmuotoisesti organisoitunutta yhteisöä:

- jonka jäsenyys perustuu vapaaehtoisuuteen,
- jonka perustana on jäsenten yhteinen intressi,
- joka on riippumaton valtiosta ja
- jota ei ole perustettu taloudellisen voiton hankkimiseksi¹

Kansalaisjärjestö voi tämän strategian käsityksen mukaan olla sellainen rekisteröity yhdistys, johon jokainen

voi vapaasti liittyä tai sellainen yhdistys, jonka jäsenyys on vapaaehtoinen, mutta päästäkseen jäseneksi, on jäsenen täytettävä joku esim. ammatillinen kriteeri. Myös sellaiset järjestöt, joiden jäsenet ovat yhteisöjä voivat tämän strategian mukaan olla kansalaisjärjestöjä.

Yleisavustusta järjestöjen toimintaan myönnetään ministeriön päätöksellä noin 500 järjestölle. Yleis- ja/ tai erityisavustusta myönnetään ministeriöstä vuosittain noin 1500 erilaisen järjestön toimintaan tai projekteihin. Ministeriöllä on yhteys järjestöihin myös informaatio-ohjauksen, strategisen ohjauksen sekä sääntöohjauksen keinoin. Lisäksi ministeriö on delegoinut alaiseen hallintoon lukuisia valtionavustuspäätöksiä.

Tässä strategiassa opetusministeriön toimialalla toimivat kansalaisjärjestöt on listattu seuraavasti. Jaottelussa on huomioitu vuonna 2008 ministeriön toimialalla toimivat sekä valtionavustusta saaneet kansalaisjärjestöt. Valtakunnalliset rekisteröidyt yhdistykset, joille myönnetään valtionavustusta

- a) varsinaiset kansalaisjärjestöt, joiden jäsenet ovat henkilöjäseniä tai pääosin henkilöjäsenistä muodostuvia järjestöjä
- b) järjestöt, joiden jäsenet ovat yhteisöjä

Opetusministeriö tukee pääosin valtakunnallisia järjestöjä liikunnan, nuorisotoimen, kulttuurin ja koulutuksen aloilla. Näillä valtakunnallisilla järjestöillä on kiinteät linkit paikalliseen toimintaan ja aktiiviseen kansalaisuuteen.

Liikuntatoimen alalla valtakunnallisiin lajiliittoihin organisoituu noin 9 000 toimivaa liikunta- ja urheiluseuraa. Yhdistysrekisteriin näitä on merkitty yli 20 000. Selvitysten mukaan liikunta- ja urheiluseurojen toiminnassa arvioidaan olevan yli 1,5 miljoonaa suomalaista.

Valtakunnallisilla nuorisojärjestöillä on Suomessa noin 850 000 alle 29-vuotiaasta jäsentä. Nuorisotoimintaan keskittyviä paikallisyhdistyksiä toimii noin 6 500.

Taide- ja kulttuurijärjestöjä toimii Suomessa tuhan- sia. Osa järjestöistä edistää harrastustoimintaa ja osa tuottaa kulttuuripalveluita, kuten konsertteja, esityksiä tai näyttelyitä tai ylläpitää esimerkiksi taidelaitosta. Lisäksi kaikilla taiteen aloilla on paljon harrastustoimintaan keskittyviä yhdistyksiä.

¹ esim. Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen. OM 2009:5

Valtakunnalliset rekisteröidyt yhdistykset, joille on myönnetty valtionavustusta vuonna 2008

Järjestötyyppi	Kpl (2008)	Yleisavustus 2008	Erityisavustus 2008 ²
Liikuntajärjestöt (a)	131	35 900 000	5 080 700
Nuorisojärjestöt ja nuorisotyötä tekevät järjestöt (a)	118	13 124 300	2 177 000
Opintokeskusta ylläpitävät järjestöt (a/b)	11	3 000 000	150 000
Tiedeyhdistykset (liikuntatieteelliset yhteisöt; tieteelliset seurat; poliittista päätöksenteko tukevaa tutkimusta tekevät yhteisöt) (a/b)	31	6 190 840	2 339 214
Ystävyyssseurat (a)	37	2 622 000	-
Eri taiteenalojen järjestöt (a/b)	111	5 310 200	2 107 055
Rauhanjärjestöt (a)	9	396 600	-
Monikulttuurisuutta edistävät ja rasismia vastaan työä tekevät järjestöt (a)	43	273 400	13 000
Neuvontajärjestöt (a/b)	5	5 139 000	-
Naisjärjestöt (a/b)	2	293 000	-
Muut ³ (a)	3	146 000	-
Yhteensä	501	72 395 340	11 866 969

a) varsinaiset kansalaisjärjestöt, joiden jäsenet ovat henkilöjäseniä tai pääosin henkilöjäsenistä muodostuvia järjestöjä

b) järjestöt, joiden jäsenet ovat yhteisöjä

Kotitalousneuvontajärjestöt ja käsi- ja taideteollisuusyhdistykset tavoittavat aluejärjestöjensä kautta vuosittain noin kaksi miljoonaa neuvonta-, messu- ja koulutustilaisuuteen osallistujaa.

Opintokeskuksia ylläpitävät järjestöjä on 11 ja ne suuntaavat toimintansa sivistys- ja kulttuurityöhön. Opintokeskuksia ylläpitävien järjestöjen jäseninä on puolueita, ammattiliittoja tai muita kansalaisjärjestöjä.

Naisjärjestöjä ovat Naisjärjestöjen Keskusliitto ja Naisjärjestöt Yhteistyössä - Kvinnoorganisationer i Samarbete NYTKIS ry, johon kuuluvat eduskunnassa edustettuina olevien puolueiden naisjärjestöt sekä Naisasialiitto Unioni ry, Naisjärjestöjen Keskusliitto ry ja Suomen Naistutkimuksen Seura ry. Naisjärjestöjen Keskusliittoon kuuluu 62 jäsenjärjestöä ja niihin noin puoli miljoonaa jäsentä.

Tieteellisiä seuroja on satoja ja niistä noin 250 kuuluu Tieteellisten seurain valtuuskuntaan, joka on seurojen yhteistoimintaelin. Valtuuskunnan jäsenseuroissa on yhteensä noin 250 000 henkilöjäsentä.

2.1.2 Muut rekisteröidyt yhdistykset opetusministeriön toimialalla

Varsinaisten kansalaisjärjestöjen lisäksi opetusministeriön toimialalla toimii myös erilaisia rekisteröityjä yhdistyksiä tai säätiöitä, jotka eivät koostu henkilöjäsenistä tai henkilöjäsenistä koostuvista järjestöistä.

Tällaisia ovat sellaiset rekisteröidyt yhdistykset tai säätiöt, jotka ylläpitävät esimerkiksi oppilaitosta, museota tai orkesteria tai järjestävät tapahtumia ja joille opetusministeriöstä myönnetään valtionosuutta tai -avustusta.

Nämä yhdistykset eivät ole kansalaisjärjestöjä, mutta organisoitumismuotonsa vuoksi niiden määrä on haluttu tuoda tässä strategiassa esille.

Valtionavustusta tai -osuutta saaneet laitoksia ylläpitävät rekisteröidyt yhdistykset tai säätiöt (2008):

- esi- ja perusopetuksen sekä lukiokoulutuksen järjestäjät (82 yhdistystä ja säätiötä)

² niille järjestöille myönnetty erityisavustukset, jotka saavat myös yleisavustusta

³ Ihmisoikeusliitto, Vapaa-ajattelijainliitto, Paasikivi-Seura

- taiteen perusopetuksen järjestäjät (74 yhdistystä ja säätiötä)
- kansanopistojen ylläpitäjät (74 yhdistystä ja säätiötä)
- kansalais- tai työväenopiston ylläpitäjät (25 yhdistystä tai säätiötä)
- ammatillisen oppilaitoksen ylläpitäjät (34 yhdistystä tai säätiötä)
- kesäyliopistojen ylläpitäjät (16 yhdistystä tai säätiötä)
- orkesterin ylläpitäjät (12 yhdistystä tai säätiötä)
- puhe- tai tanssiteatterin ylläpitäjät (44 yhdistystä tai säätiötä)
- museoiden ylläpitäjät (62 yhdistystä tai säätiötä)
- kulttuuri-instituutit (13)
- tiedeinstituutit, tutkimuslaitokset ja säätiöt sekä kirjasto- ja arkistoyhdistykset ja säätiöt (15)
- valtakunnallisia kulttuuritapahtumia järjestävät yhdistykset tai säätiöt (122)

Valtionosuuksia ja -avustuksia myönnetään vastaaviin tarkoituksiin myös muulla tavalla organisoituneille toimijoille, (esim. kunnat tai kuntayhtymät, yritykset) joten lukumäärät eivät kuvasta ministeriön myöntämien valtionavustusten tai -osuuksien saajien kokonaislukumäärää.

2.1.3 Uskonnolliset yhdyskunnat

Opetusministeriön toimialaan kuuluvat myös uskonnolliset yhdyskunnat. Evankelis-luterilainen ja ortodoksinen kirkko ovat julkisoikeudellisia yhteisöjä, joiden asema ja järjestysmuoto perustuu näitä kirkkoja koskeviin erityislakeihin. Lisäksi Suomessa toimii n. 70 rekisteröityä uskonnollista yhdyskuntaa. Rekisteröity uskonnollinen yhdyskunta on uskonnonvapauslakiin perustuva erityinen yhteisömuoto. Uskonnollista toimintaa voidaan harjoittaa myös rekisteröidyn tai rekisteröimättömän yhdistyksen puitteissa. Ortodoksinen kirkko saa opetusministeriöltä vuosittain toiminta-avustusta. Sellaiset rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat, joissa on vähintään 200 jäsentä, ovat vuodesta 2008 lähtien voineet hakea opetusministe-

riöltä valtionavustusta toimintaansa. Vuonna 2008 opetusministeriö myönsi 20 uskonnolliselle yhdyskunnalle yhteensä 200 000 euroa valtionavustusta.

2.1.4 Opetusministeriön muut sidosryhmät

Opetusministeriön kanssa läheisessä yhteistyössä toimii lukuisia yhdistysmuotoisesti organisoituja yhteisöjä, myös kansalaisjärjestöjä, jotka ovat merkittäviä toimialan toimijoita, mutta niille ei myönnetä opetusministeriöstä valtionavustusta tai -osuutta. Tällaisia ovat esimerkiksi ammatti- ja etujärjestöt, talous- ja elinkeinoyhdistykset sekä museoiden ystävähdistykset.

2.2 Kansalaisjärjestöjen avustuskäytännöt

Valtionavustuksista säädetään valtionavustuslaissa (688/2001), jota sovelletaan valtionavustuksen myöntämisen perusteisiin sekä myöntämiseen, maksamiseen, käyttämiseen, käytön valvontaan ja takaisinperintään sekä niihin liittyviin menettelyihin.

Valtionavustukset myönnetään hakemuksesta. Avustuksen saamisen edellytyksiä valtionavustuslain 7 § mukaan ovat:

- käyttötarkoituksen yhteiskunnallinen hyväksyttävyys,
- valtionavustuksen perusteltavuus avustukselle asetettujen tavoitteiden kannalta,
- avustuksen tarpeellisuus hankkeen tai toiminnan laatuun, laajuuteen ja muuhun julkiseen tukeen nähden
- avustuksen myöntämisestä ei aiheudu muita kuin vähäisiä kilpailua ja markkinoiden toimintaa vääristäviä vaikutuksia

Mikäli määrärahaa koskee erityislaki, noudatetaan ensisijaisesti erityislakia. Erityislakien nojalla myönnetään harkinnanvaraista valtionavustusta laissa mainituille yhteisöille.

Erityislait ja niiden nojalla säädetyt asetukset:

- laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (635/1998)
- asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (806/1998)

- laki vapaasta sivistystyöstä (632/1998)
- asetus vapaasta sivistystyöstä (805/1998)
- liikuntalaki (1054/1998)
- liikunta-asetus (1055/1998)
- nuorisolaki (72/2006)
- valtioneuvoston asetus nuorisotyöstä ja politiikasta (103/2006)
- laki eräiden naisjärjestöjen valtionavusta (663/2007)
- laki elokuvataiteen edistämisestä (28/2000)

Valtionavustusta myönnettäessä huomioidaan valtionavustuslain mukaisesti järjestön toiminnan laatu, laajuus ja taloudellinen tilanne. Joidenkin yleisavustusten kohdalla arvioidaan myös yhdistyksen kokoa ja jäsenmäärää, toiminnan rahoitusrakennetta, toiminnan sisältöä sekä vaikuttavuutta. Osassa järjestöjen yleisavustuskäytäntöjä järjestöjen ohjaus perustuu ainoastaan informaatio- ja/tai tavoiteohjaukseen. Osassa opetusministeriön toimialoja yleisavustusta järjestöille myönnettäessä noudatetaan tulosperusteita (liikunta ja nuoriso).

Eri taiteenalojen järjestöjen avustusharkinnassa arvioidaan mm. hakijan toiminnan merkitystä taiteen alansa kentässä, toiminnan laajuutta ja vaikuttavuutta, toiminnan vakiintuneisuutta sekä vuosittaisia valtion talousarviossa olevia tai muita opetusministeriön toimialaa koskevia painopisteitä.

Osassa avustuskäytäntöjä järjestön on ensin haettava valtionapukelpoisuutta saadakseen hakea toimintaansa yleisavustusta (esim. liikuntajärjestöt ja nuorisojärjestöt) tai täytettävä toimintaan liittyviä kriteereitä (ystävyyssurat).

Valtionavustusta voidaan myöntää myös erityisavustuksena kohdennettuna tiettyyn hankkeeseen.

2.3 Kuulemis- ja yhteistyökäytännöt

2.3.1 Ministeriön viestintä

Opetusministeriön viestintä nojaa periaatteeseen, jonka mukaan viestintä edistää avointa hallintoa ja turvaa kansalaisten tiedonsaantia ja vaikutusmahdollisuuksia. Viranomaisilla on velvollisuus tuottaa ja jakaa tietoa. Opetusministeriössä viestintäyksikkö vastaa viestinnäs-

tä yhteistyössä ministeriön johdon, osastojen ja yksiköiden kanssa. Lisäksi kaikilla virkamiehillä on velvollisuus ottaa viestintä huomioon omissa toimitissaan.

Opetusministeriö tiedottaa toiminnastaan vuosittain noin 350 sähköisellä tiedotteella. Ulkoisen tiedottamisen pääpaino on uutispalvelussa ja kohderyhmänä ovat toimittajat. Tavallisimpia tiedonvälityksen tapoja ovat tiedotteet ja tiedotustilaisuudet. Lisäksi järjestetään toimittajatapaamisia, joissa kerrotaan ajankohtaisista asioista, niiden taustoista ja valmistelusta.

Tiedotteiden postituslistalle voi liittyä kuka tahansa täyttämällä lomakkeen ministeriön verkkosivuilla. Tiedotusvälineiden lisäksi tilaajia oli vuonna 2008 n. 2 300. Valittavana on eri aihealueisiin liittyvät tiedotteet sekä lähetettävien tiedotteiden kieli.

Opetusministeriön www-sivujen sisältö koostuu ajankohtaisaineistosta ja toimialan perustiedosta. Sivuille on tietoa mm. valmisteilla olevista asioista, avustuksista hakulomakkeineen ja virkamiesten yhteystietojen hakupalvelu. Ministeriön julkaisut ovat maksutta saatavilla verkosta.

Ministeriön viestinnän periaate on, että sähköistä julkaisemista laajennetaan, kiinnitetään huomiota verkkoon tuotetun aineiston esteettömään käyttöön, tiedon luotettavuuteen ja ajantasaisuuteen.

Verkkosivujen yhteydessä opetusministeriö julkaisee sidosryhmille suunnattua Etusivu-verkkolehettä, jossa käsitellään toimialan ajankohtaisia aiheita. Etusivu-verkkolehde ilmestyy joka toinen torstai. Verkkolehden voi tilata suoraan omaan sähköpostiin liittymällä postituslistalle opetusministeriön verkkosivujen kautta. Lehdessä on ruotsinkielinen tiivistelmä. Etusivu-verkkolehdellä oli vuonna 2008 vajaat 600 tilaajaa.

Ministeriön yksiköillä on omia kanavia ja tapoja viestittää ajankohtaisista asioista. Yhteyttä järjestökenttään pidetään mm. kirjeitse, sähköpostitse, neuvotteluissa, seminaareissa, asiantuntijafoorumeissa ja epävirallisissa tilaisuuksissa. Yksiköiden virkamiehet osallistuvat järjestöjen organisoimiin tilaisuuksiin asiantuntijoina. Osalla yksiköistä on myös sähköpostilistoja ja/tai lehtiä, joiden kautta ajankohtaisista asioista tiedotetaan. Osassa yksiköitä järjestetään säännöllisiä kansalaisjärjestötapaamisia, järjestöpäiviä tai muita vastaavia tilaisuuksia.

2.3.2 Säädosvalmistelu

Säädosvalmistelu on keskeinen osa ministeriön työtä. Valmistelun tueksi on laadittu useita ohjeita ja suosituksia joissa on kiinnitetty huomiota mm. kuulemismenettelyihin ja vuorovaikutteiseen valmisteluun sekä järjestöjen että yksittäisten kansalaisten osalta. Uusimpana ilmestyi lokakuussa 2008 valtiovarainministeriön julkaisu Parempaa vuorovaikutusta – Parempaa valmistelua (OM 35a/2008).

Opetusministeriössä toimii lainsäädännön koordinaatioryhmä sekä yhteistyöryhmä, joiden avulla ministeriön lainsäädäntötyön laatua pyritään terävöittämään. Tammikuussa 2007 asetetut ryhmät koostuvat ministeriön säädosvalmistelijoista. Koordinaatioryhmän tehtävänä on huolehtia opetusministeriön lainsäädäntötyön koordinaatiosta, tehdä ehdotuksia lainsäädäntötyön laadun varmistamiseksi sekä suunnitella ja kehittää lainsäädännön yhteistyöryhmän toimintaa. Yhteistyöryhmän tehtävänä on toimia opetusministeriön säädosvalmistelijoiden yhteistyöverkostona, jakaa tietoa ajankohtaisista säädösasioista sekä ylläpitää ja kehittää säädosvalmistelijoiden osaamista.

Opetusministeriössä valmistellaan vuosittain useita lainsäädäntöhankkeita. Syyskuun 2007 ja 2008 välillä opetusministeriöstä annettiin eduskunnalle 13 hallituksen esitystä. Säädoskokoelmassa julkaistuja asetuksia valmisteltiin 39. Kansallisen säädosvalmistelun lisäksi valmisteltavana oli yksi EU-säädos.

Säädöshankkeita valmistellaan eri tavoin joko virkamiestyönä, työryhmissä tai laajojen asiantuntijaelimien voimin. Virkamiestyönä tehdyt hankkeet valmistellaan yleensä varsin pitkälle ennen lausunnon lähettämistä tai kuulemistilaisuuden järjestämistä. Laajoissa asiantuntijaelimissä on mukana eri sidosryhmien edustajia, jolloin eri tahot ovat mukana valmistelussa alusta lähtien. Valmistelutavan valintaan vaikuttaa pitkälti valmisteltavan asian luonne ja laajuus. Käytännöt ja yhteistyömuodot vaihtelevat myös eri yksiköiden välillä. Opetusministeriö pyytää lausunnot usein ennen kuin hallituksen esitystä ryhdytään laatimaan.

Yksittäisten kansalaisten osallistuminen säädosvalmisteluun on vähäistä ja riippuvaista henkilöiden omasta aktiivisuudesta. Tietoa on kuitenkin tarjolla ministeriön verkkosivuilla. Opetusministeriön toimialan lainsäädännöstä ja säädosvalmistelusta kerrotaan

erikseen ministeriön verkkosivuilla sekä suomeksi että ruotsiksi. Lainsäädäntö otsakkeen alta löytyvät vireillä olevat säädöshankkeet, sekä linkki valtioneuvoston hankerekisteriin (HARE), johon on listattu myös lausuntopyynnöt. Lisäksi sivuilla on linkki valtion säädöstietopankkiin (Finlex) kohtaan, josta löytyvät opetusministeriössä valmistellut vireillä olevat hallituksen esitykset. Opetusministeriön toimialaa koskeva lainsäädäntö löytyy sivuilta aihealueittain ryhmiteltynä. Vireillä olevista säädöshankkeista on kerrottu hankkeen keskeinen sisältö ja kyseisen asian valmistelusta vastaavan virkamiehen nimi ja puhelinnumero. Ministeriön verkkosivuille on muutamien säädöshankkeiden valmistelun yhteydessä avattu avoin keskustelu.

Valtioneuvostossa käsiteltävistä hallituksen esityksistä, lakien vahvistuksista, asetuksista ja valtioneuvoston päätöksistä, joilla on kansalaisten kannalta laajempaa merkitystä, laaditaan vastuuministeriöissä nk. listatiedotteet suomeksi ja ruotsiksi. Esitykset ja päätökset tulevat julkisiksi istunnon jälkeen, jolloin myös asiaan liittyvät tiedote julkistetaan.

2.2.3 Hankkeet

Ministeriön tehtäviin kuuluu erilaisten julkisten hankkeiden, kuten ohjelmien, projektien tai strategioiden valmistelu. Hankevalmistelu ei ole yhtä selkeästi määriteltävissä kuin säädosvalmistelu, vaan pitää sisällään hyvin erityyppisiä kokonaisuuksia. Valmistelutyötä tehdään myös ns. selvitysmiesmenetelmällä. Selvitysmiesten käyttö on jonkin verran lisääntynyt.

Opetusministeriössä valmisteilla olevia hankkeita on koottu ministeriön verkkosivuille vaihtelevasti. Tiedot löytyvät kuitenkin valtioneuvoston hankerekisteristä. Erilaisia vuorovaikutusmenetelmiä on käytetty vaihtelevasti ja hankkeesta riippuen. Alla esitellään muutamia esimerkkejä hyvistä hankevalmistelukäytännöistä, joita ministeriössä on viime aikoina toteutettu.

Hankevalmistelun esimerkkejä:

Selonteko kulttuurin tulevaisuudesta: Opetusministeriössä valmisteltava selonteko kulttuurin tulevaisuudesta annetaan eduskunnalle keväällä 2010. Selontekoa valmistelee laajapohjainen asiantuntijoista koottu toimikunta. Selonteon laatimisprosessi on

pidetty mahdollisimman avoimena. Aiheesta järjestettiin työn alkaessa keskustelu otakantaa.fi:ssä ja kirjoitustyön etenemistä voi seurata ministeriön verkkosivuilla. Otakantaa.fi:n kommentit on huomioitu selonteon laadinnassa ja kooste kommentteista tulee selonteon liitteeksi. Ensimmäinen luonnos oli verkossa kommentoitavana varhaisessa vaiheessa ja seuraavia versioita on päivitetty sivustolle työn edetessä. Selonteolla on oma facebook -ryhmä johon aiheesta kiinnostuneet voivat liittyä. Toimikunnan sihteeristö on järjestänyt tapaamisia yli 200 asiantuntijan kanssa. Avoimia seminaareja on järjestetty sekä työn alkaessa että väliraportin valmistuessa.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma: Kehittämisohjelman valmistelu toteutettiin tiiviissä vuorovaikutuksessa ministeriöiden edustajista koostuneen työryhmän ja teemaan liittyneiden muiden asiantuntijoiden kanssa. Kehittämisohjelmaa valmistelleessa työryhmässä olivat edustettuina kaikki ministeriöt eri osastoineen sekä pysyviä asiantuntijoita. Kehittämisohjelman valmisteluperiaatteeksi valittiin avoin prosessivalmistelu, jossa eri asiantuntijatahoja kuultiin kehittämisohjelman keskeisistä osa-alueista valmistelun kaikissa vaiheissa. Avoimen prosessivalmistelun mahdollisti työryhmän tueksi rakennettu yhteysverkosto. Keskeisiä lähtökohtia olivat:

- valmistelun ennakointi, jossa asiantuntijoita/kansalaisyhteiskuntaa kuultiin ennakoivasti eli ei vain jälkikäteisesti pyytäen lausuntoja jo varsin pitkälle valmistellusta asiakirjaluonnoksesta sekä
- asiakirjojen mahdollisimman suuri avoimuus ja julkisuus.

Lisäksi suoritettiin yleistä kuulemista valtionhallinnon keskustelufoorumilla otakantaa.fi:ssä, jossa järjestettiin kaksi keskustelua kehittämisohjelman sisältöihin liittyen. Kehittämisohjelmasta järjestettiin myös lausuntokierros, nuorten kuulemistilaisuus ja lisäksi lääninhallitukset järjestivät kahdeksan alueellista kehittämisohjelmaseminaaria.

Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista: Opetusministeriö asetti toimikunnan laatimaan kansallista liikuntaohjelmaa julkishallinnon ohjauksen näkökulmasta. Toimikunnassa oli jäseniä liikunta-alan valtakunnallisista ja paikallisista järjestöistä, kunnista ja eri ministeriöistä sekä eduskunnas-

ta. Asettamiskirjeen mukaan toimikunta voi työnsä aikana kuulla ohjelman kannalta keskeisiä sidos- ja kansalaisryhmiä sekä määrärahojensa puitteissa asettaa liikuntakulttuurin osa-alueita ja niiden kehittämistä käsitteleviä työryhmiä. Toimikunta laati väliraportin, jonka jälkeen toimikunta järjesti alueellisia kuulemistilaisuuksia sekä kuuli keskeisiä sidosryhmiä. Toimikunnan apuna työskenteli kolme alatyöryhmää. Loppuraportista toimitettiin laaja lausuntokierros. Lausuntoja saatiin 113 kappaletta. Lausuntokierroksen jälkeen loppuraportista jalostettiin valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista sekä laadittiin opetusministeriön toimenpidesuunnitelma periaatepäätöksen toteuttamiseksi.

Vapaan sivistystyön kehittämisohjelma: Opetusministeriö on valmistellut vapaan sivistystyön oppilaitoskenttää edustavien valtakunnallisten järjestöjen kanssa vapaan sivistystyön kehittämisohjelman 2009-2012. Keskeisillä vapaan sivistystyön järjestöillä oli edustajansa opetusministeriön asettamassa kehittämisohjelmaa laatineessa työryhmässä. Työryhmä antoi väliraportin, jonka johdosta järjestettiin kuulemisseminaari sekä laaja lausuntokierros. Työryhmän loppuraportti ja kehittämisohjelman toimeenpanosuunnitelma valmisteltiin väliraportista saadun palautteen perusteella.

Kehittämisohjelman myötä laki vapaasta sivistystyöstä (632/1998) uudistetaan. Lain puitteissa uusietaan mm. rahoitusjärjestelmä sekä määritelmät vapaan sivistystyön tarkoituksesta ja tehtävistä. Opetusministeriö on pyytänyt vapaan sivistystyön kentältä lausunnot ja katsaukset lakiuudistukseen sisältyvistä asioista, jotta järjestöt voisivat nykyistä tehokkaammin vastata yhteistyö-, edunvalvonta- ja palvelutehtävistään ottaen huomioon toimintaympäristöstä ja kehittämisohjelman toimeenpanosta johtuvat muutokset. Kehittämisohjelman etenemistä käsitellään sen eri vaiheissa mm. opetusministeriön asettamassa vapaan sivistystyön yhteistyöryhmässä.

Globaalivastuuprojekti: Suomen kansainvälisyyskasvatuksesta tehtiin vuonna 2004 kansainvälinen vertaisarviointi, jossa esitettiin suosituksena mm. kansainvälisyys- eli globaalikasvatusta ohjaavan strategian luominen. Keskeisenä toimijana mainittiin kansalaisjärjestöt. Opetusministeriö julkisti työryhmätyösken-

telyn pohjalta vuonna 2007 Kansainvälisyyskasvatus 2010 -ohjelman ('KVK 2010'). Ohjelman perusteella opetusministeriö käynnisti "Kasvaminen maailmanlaajuiseen vastuuseen" eli globaalivastuuprojektin 2007-2009. Kansalaisjärjestöt ovat olleet edustettuina KVK 2010 -ohjelmaa valmistelleessa työryhmässä ja globaalivastuuprojektin ohjausryhmässä.

Gloaalivastuuprojektin alussa tehtiin yhteistyötä alan tutkijoiden kanssa ja tämän jälkeen aiheita käsiteltiin seminaareissa ja työpajoissa. Projektin keskeinen tavoite on ollut lisätä globaalikasvatuksen laatua ja vaikuttavuutta. Projekti on tuottanut seitsemän julkaisua ja projektin ohjausryhmän strateginen loppurasiakirja luovutetaan opetusministeriölle alkuvuodesta 2010. Projektin kehitysvaiheista on syksystä 2007 alkaen raportoitu opetusministeriön Etusivu-verkkolehden artikkelipalstalla. Useat artikkelista käsittelevät kansalaisyhteiskuntaa tai ovat kansalaisjärjestöjen edustajien kirjoittamia.

2.3.4 Ministeriön asiantuntijaelimet

Opetusministeriön toimialalla toimii asiantuntijaelimiä, joista osa on lakisääteisiä: neuvostoja, neuvottelukuntia ja toimikuntia. Näiden tehtävänä on seurata ja arvioida toimialansa kehitystä, tehdä sitä koskevia aloitteita ja antaa asiantuntijalausuntoja. Osa neuvostoista, neuvottelukunnista ja toimikunnista tekee esityksiä myös määrärahojen käytöstä sekä apurahojen jakamisesta, osalla on muita erityistehtäviä.

Pääsääntö on, että asiantuntijaelimen muodostamisessa on noudatettava sidosryhmien edustavuuteen liittyviä periaatteita, jotka on määritelty asiantuntijaelintä koskevassa erityislaissa tai asetustasoisessa säädöksessä.

Opetusministeriössä toimii 3 EU-asiain komitean alaista valmistelujaostoa, joiden laajoissa kokoonpanoissa ministeriön tärkeimmät sidosryhmät ovat edustettuina. Lisäksi ministeriön virkamiehet osallistuvat muiden ministeriöiden alaisuudessa toimiviin valmistelujaostoihin.

2.3.5 Muu kuuleminen ja yhteydenpito

Ministeriön yksiköille tehdyn kyselyn perusteella yhteydenpitotavat poikkeavat toisistaan eri yksiköis-

sä ja osastoilla. Yleisimpiä yhteydenpitotapoja ovat lausuntopyynnöt, kuulemiset sekä sähköpostilistojen kautta välitetyt viestit. Lisäksi järjestetään erilaisia tapaamisia, seminaareja ja tilaisuuksia. Osassa yksioista järjestetään säännöllisiä kansalaisjärjestötapaamisia, järjestöpäiviä tai muita avoimia tilaisuuksia. Asioista tiedotetaan myös keskeisten järjestöjen ja tiedotuskeskusten välityksellä.

Ministeriön verkkosivujen etusivulle on luotu virtuaalivirkamies, jonka välityksellä voi lähettää palautetta tai kysymyksiä ministeriön toiminnasta. Virtuaalivirkamiehen välityksellä erityisesti yksittäisten henkilöiden on helppo lähestyä ministeriötä. Kirjoittajan ei tarvitse tietää etukäteen vastuuhenkilöä, vaan virtuaalivirkamiehelle tulleet viestit toimitetaan ministeriössä eteenpäin oikealle henkilölle.

Yksittäisiin virkamiehiin ja ministeriöön voi olla yhteydessä myös kirjeitse, puhelimitse tai sähköpostin välityksellä. Myös virkamiesten esiintymiset eri tilaisuuksissa toimivat vuorovaikutuksen väylänä. Tiedotusvälineillä on keskeinen merkitys tiedon levittäjänä ministeriön toiminnasta.

2.3.6 Ministeriön viimeaikaisia hankkeita kansalaisyhteiskunnan edistämiseksi

Liikuntasektorilla käynnistettiin vuonna 2008 liikunta- ja urheiluseurojen kehittämisen pilottihanke⁴. Sen tavoitteena on liikunta- ja urheiluseuratoiminnan monipuolistaminen ja laadun parantaminen tukemalla päätoimisten toimihenkilöiden palkkaamista sekä myöntämällä kehittämistukia. Pilottihankkeeseen ohjataan hankekaudella 2008–2011 lähes 7 miljoonaa euroa.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa⁵ tavoitteena on "parantaa lasten ja nuorten hyvinvointia tukevien kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä." Toimenpiteinä todetaan: "Seurataan ja arvioidaan valtioneuvoston keväällä 2007 tekemän periaatepäätöksen kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten parantamisesta vaikutuksia lapsi- ja nuorisojärjestöjen kannalta. Tuetaan eri toimialoja raha-arpajaisten sekä veikkaus- ja vedonlyöntipeliä tuoton käyttämisestä annetussa laissa (1054/2001) määrätyn jakosuhteen,

⁴ Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista, Opetusministeriön suunnitelma toimenpideohjelmaksi

millä turvataan kansalaisjärjestöjen pitkäkestoista yleisavustamista. Säilytetään valtion rahapeliä yksinoikeusjärjestelmä.”

2.4 Aktiivisen kansalaisuuden edistäminen koulutuksessa

2.4.1 Perusopetus

Perusopetuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja.

Perusopetuslaissa (628/1998) on vuodesta 2007 alkaen ollut oppilaskuntaa koskeva säännös. Säännös ei velvoita opetuksen järjestäjää oppilaskuntatoiminnan järjestämiseen, mutta jos opetuksen järjestäjä ei järjestä oppilaskuntatoimintaa, opetuksen järjestäjän tulee muulla tavoin huolehtia siitä, että oppilailla on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä koulunsa tai muun toimintayksikkönsä toimintaan liittyvistä oppilaita yhteisesti koskevista asioista. Säännös perustuu Pääministeri Matti Vanhasen I hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoitteeseen kehittää kouluja ja oppilaitoksia tukemaan oppilaiden kasvua aktiiviseen ja demokraattiseen kansalaisuuteen.

Opetussuunnitelman perusteiden (2004) arvopohjana ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelvoinisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Perusopetus edistää yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista.

Opetussuunnitelman perusteiden mukaan koulun oppimiskulttuurin ja toimintatapojen tulee tukea oppilaan kehittymistä omatoimiseksi, aloitteelliseksi, päämäärätietoiseksi, yhteistyökykyiseksi ja osallistuvaksi kansalaiseksi sekä tukea oppilasta muodostamaan realistinen kuva omista vaikutusmahdollisuuksistaan.

Perusopetuksen valtakunnallisissa opetussuunnitelman perusteissa oppilaiden osallistuminen ja vaikuttaminen sisältyy yhteiskuntaopin opetukseen. Opetussuunnitelman perusteissa on lisäksi Osallistu-

va kansalaisuus ja yrittäjyys -aihekokonaisuus. Aihekokonaisuudet ovat kasvatus- ja opetustyön keskeisiä painoalueita, joiden tavoitteet ja sisällöt sisältyvät useisiin oppiaineisiin ja niiden tulee näkyä myös koulun toimintakulttuurissa.

Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys -aihekokonaisuuden päämääränä on auttaa oppilasta ja opiskelijaa hahmottamaan yhteiskuntaa eri toimijoiden näkökulmista, kehittää osallistumisessa tarvittavia valmiuksia ja luoda pohjaa yrittäjämäisille toimintatavoille.

Koulut tai kunnat määrittelevät paikallisessa opetussuunnitelmassa myös toimintakulttuurinsa. Toimintakulttuuriin kuuluvat kaikki koulun viralliset ja epäviralliset säännöt, toiminta- ja käyttäytymismallit sekä arvot, periaatteet ja kriteerit, joihin koulutyön laatu perustuu. Tavoitteena on toimintakulttuuri, joka on avoin ja vuorovaikutteinen.

Opetusministeriön Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu -hankkeessa on tehty valtakunnallista kehittämistyötä aktiiviseen ja demokraattiseen kansalaisuuteen kasvamisen edistämiseksi vuodesta 2005 alkaen.

2.4.2 Lukiokoulutus

Lukiokoulutuksen tehtävä on jatkaa perusopetuksen opetus- ja kasvatustehtävää sekä antaa laaja-alainen yleissivistys. Lukio antaa valmiuksia vastata yhteiskunnan ja ympäristön haasteisiin sekä taitoa tarkastella asioita eri näkökulmista. Lukio-opiskelijat kasvavat toimimaan vastuuntuntoisina ja velvollisuuksistaan huolehtivina kansalaisina yhteiskunnassa ja tulevaisuuden työelämässä.

Lukiolain (629/1998) mukaan jokaisella oppilaitoksella, jossa järjestetään lukiolaissa tarkoitettua koulutusta, on opiskelijoista muodostuva oppilaskunta. Oppilaskunnan tehtävänä on edistää opiskelijoiden yhteistoimintaa ja koulutyötä.

Lukion opetussuunnitelmaan sisältyy Aktiivinen kansalaisuus ja yrittäjyys -aihekokonaisuus, jonka tavoitteena on auttaa oppilasta ja opiskelijaa hahmottamaan yhteiskuntaa eri toimijoiden näkökulmista, kehittää osallistumisessa tarvittavia valmiuksia ja luoda pohjaa yrittäjämäisille toimintatavoille. Aihekokonai-

⁵ Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011 Opetusministeriön julkaisuja 2007:41

suudet ovat kasvatus- ja opetustyön keskeisiä paino-alueita, joiden tavoitteet ja sisällöt sisältyvät useisiin oppiaineisiin ja niiden tulee näkyä myös koulun toimintakulttuurissa.

2.4.3 Ammatillinen peruskoulutus

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) mukaan ammatilliseen perustutkintoon johtavan koulutuksen tavoitteena on antaa opiskelijoille ammattitaidon saavuttamiseksi tarpeellisia tietoja ja taitoja sekä valmiuksia itsenäisen ammatin harjoittamiseen. Lisäksi koulutuksen tavoitteena on tukea opiskelijoiden kehitystä hyviksi ja tasapainoisiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi sekä antaa opiskelijoille jatko-opintojen, harrastusten sekä persoonallisuuden monipuolisen kehittämisen kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja sekä tukea elinikäistä oppimista.

Työelämälähtöisellä koulutuksella luodaan valmiuksia yhteiskunnassa aktiivisena kansalaisena toimimiselle. Oppiminen tähtää yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittaviin kompetensseihin ja työpaikalla tapahtuva opiskelu ja osaamisen osoittaminen auttaa hankkimaan ja käyttämään näitä valmiuksia.

Ammatilliseen peruskoulutukseen sisältyy pakollisia yhteiskunta-, yritys- ja työelämätiedon opintoja. Lisäksi opiskelija voi sisällyttää yhteiskunta-, yritys- ja työelämätietoon liittyviä opintoja yhteisiin opintoihin sisältyviin valinnaisiin opintoihin. Yhteiskunnallisia opintoja voi sisältyä myös vapaasti valittaviin opintoihin ja joissakin perustutkinnoissa ammatillisiin opintoihin sisältyviin valinnaisiin opintoihin, jos opetussuunnitelman perusteet sen mahdollistavat. Ammatillisissa perustutkinnoissa on eroja työelämä- ja yhteiskuntatietoutta koskevien tavoitteiden ja opintojen osalta, koska ne on sovitettu ko. ammatti/toimialan osaamisvaatimusten mukaisesti tutkinnon perusteisiin.

Ammatillisen koulutuksen lain mukaan jokaisella oppilaitoksella, jossa järjestetään ammatillisen koulutuksen laissa tarkoitettua koulutusta, tulee olla oppilaista muodostuva oppilaskunta. Oppilaskunnan tehtävänä on edistää opiskelijoiden yhteistoimintaa ja koulutystä.

Ammatillisissa peruskoulutuksissa on käynnissä (2008 - 2010) tutkinnon perusteiden tarkistamistyö. Tämän työn yhteydessä ammatillisten perustutkintojen

osaamisvaatimuksissa ja ammatillisissa opinnoissa otetaan aikaisempaa laajemmin huomioon mm. kestävän kehityksen tavoitteet sekä elinikäisen oppimisen avain-taidot. Näillä vahvistetaan valmiuksia aktiiviseen kansalaisuuteen. Lisäksi kaikkiin perustutkintoihin sisältyy yrittäjyyttä vähintään viiden opintoviikon laajuudelta.

2.4.4 Vapaa sivistystyö ja eräät muut järjestöt

Aktiivisen kansalaisuuden edistäminen on jo useiden vuosien ajan ollut tärkeä tavoite sekä vapaan sivistystyön informaatio-ohjauksessa että valtionavustusten myöntämisperusteena.

Vuosina 2005-2008 toteutettiin kansalaisopistojen, kansanopistojen, opintokeskusten ja kesäyliopistojen parissa suuntaviivaohjausta, jonka tavoitteista oli sovittu yhdessä opetusministeriön ja vapaan sivistystyön oppilaitoksia edustavien valtakunnallisten järjestöjen kanssa. Eräänä suuntaviivaohjauksen painopisteenä oli yhteiskunnan tasa-arvoa, sosiaalista koheesiota sekä aktiivista kansalaisuutta edistävät opinnot. Kansalais-taitoja ja kansalaisyhteiskuntaan osallistumisen valmiuksia lisäävinä opintoina on tarjottu muun muassa koulutusta järjestötoimintaan ja paikalliseen toimintaan, luottamushenkilöiden ja ohjaajien valmennusta sekä kunnallisiin, valtiollisiin ja ympäristöasioihin vaikuttamisen koulutusta. Suuntaviivaohjauksen päätyttyä aktiivista kansalaisuutta pyritään edelleen edistämään vapaassa sivistystyössä.

Yleisavustusta saavien neuvontajärjestöjen, eli käsi- ja taideteollisuusjärjestöjen sekä kotitalousneuvontajärjestöjen toimintaa tuetaan varsinaisen neuvontatyön ohella ja osana myös aktiivista kansalaisuutta ja yhteiskunnan eheyttä tukevien tehtävien hoitamisessa.

Naisjärjestöjen Keskusliitto ja Naisjärjestöt yhteistyössä NYTKIS ry edistävät toiminnallaan sukupuolten välistä tasa-arvoa ja yhteiskunnallista vaikuttamista. Ne seuraavat tasa-arvoon liittyvien kansainvälisten velvoitteiden toteutumista lainsäädännössä, politiikassa ja käytännössä, tukevat naisjärjestöjen, naistutkimuksen, tasa-arvopolitiikan ja valtionhallinnon välistä yhteistyötä ja toimivat naisten yhteiskunnallisen osallistumisen ja kansalaistoiminnan lisäämiseksi.

2.4.5 Korkeakoulut

Yliopistolain (558/2009) mukaan yliopistojen tehtävänä on tutkimuksen ja opetuksen sekä yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen ohella kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Ammattikorkeakoulujen tehtävänä on lain (564/2009) mukaan ammatillisiin asiantuntijatehtäviin perustuvan korkeakouluopetuksen sekä soveltavan tutkimus- ja kehitystyön harjoittamisen lisäksi tukea yksilön ammatillista kasvua ja edistää elinikäistä oppimista.

Yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa toimivilla ylioppilas- ja opiskelijakunnilla on lakisääteinen tehtävä omalta osaltaan valmistaa opiskelijoita aktiiviseen, valvetuneeseen ja kriittiseen kansalaisuuteen. Niiden tarkoituksena on myös toimia jäsentensä yhdyssiteinä ja edistää heidän yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja henkisiä sekä opiskeluun ja opiskelijan asemaan yhteiskunnassa liittyviä pyrkimyksiään. Ylioppilas- ja opiskelijakunnilla on itsehallinto.

Korkeakouluissa on kansalaisyhteiskuntaa ja aktiivista kansalaisuutta edistävää koulutusta ja tutkimusta usealla eri koulutus- ja tieteenalalla. Erityisesti tämä painotus näkyy mm. Jyväskylän yliopiston Kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelmassa sekä Humanistisen, Keski-Pohjanmaan ja Mikkelin ammattikorkeakoulututkintoon johtavassa kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelmassa. Lisäksi Humanistisessa ja Mikkelin ammattikorkeakouluissa voi suorittaa ylempään ammattikorkeakoulututkintoon johtavan järjestö- ja nuorisotyön koulutusohjelman.

2.5 Kansalaisyhteiskuntaa koskeva tutkimus

Yliopistot ja korkeakoulut

Jyväskylän yliopistossa suunnitellaan perustettavaksi Kansalaisyhteiskunnan tutkimuskeskusta. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos ylläpitää Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaalia (<http://kans.jyu.fi/>). Opetusministeriö on rahoittanut hanketta.

Suomen Akatemia

Suomen Akatemia on rahoittanut vuosien 2006–2009 aikana useita kansalaisyhteiskuntaa tutkivia hankkeita mm. sosiaalitieteiden alalla (www.aka.fi). Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot (SoCa) -tutkimusohjelmassa Suomen Akatemia rahoitti tutkimushankkeita kuudella miljoonalla eurolla vuosina 2004–2007. Tutkimusohjelman hankkeista jotkut liittyivät myös kansalaisyhteiskunnan tutkimukseen.

Sektoritutkimuksen neuvottelukunta

Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan Osaaminen, työ ja hyvinvointi -jaoston Syrjäytymisvaarassa olevat lapset ja nuoret -esiselvityksen taustaraporteissa on käsitelty myös kansalaisjärjestöjä koskevaa tutkimusta.

Liikuntatieteellinen tutkimus

Opetusministeriö rahoittaa liikunnan toimialaa palvelevaa liikuntatutkimusta. Opetusministeriön liikuntatutkimusta koskevassa strategiassa määritellään liikunnan kansalaistoiminnan tutkiminen keskeiseksi painopisteeksi. Teemoja ovat mm. kansalaistoiminta aktiivisen kansalaisuuden problematiikan kautta, seuratoiminnan vaikutukset ja vaikuttavuus, kansalaistoiminnan erityisluonne sekä yhteiskunnallinen, taloudellinen ja poliittinen rooli, seuratoiminnan ammattimaistuminen sekä eri ikäluokkien motiivit kansalaistoiminnan taustalla.

Valtion liikuntaneuvosto on vuonna 2006 teettänyt katsauksen liikunnan kansalaistoiminnan tutkimukseen Suomessa.

Nuorisotutkimus

Nuorisotutkimus on organisoitu Nuorisotutkimusseuran yhteydessä toimivan nuorisotutkimusverkoston kautta. Verkosto kattaa noin 200 eri tieteenaloilla toimivaa nuorisotutkimuksesta kiinnostunutta tutkijaa eri yliopistoissa, korkeakouluissa sekä tutkimuslaitoksissa. Nuorisotyön ja -politiikan tutkimukseen osoitetaan vuosittain noin miljoona euroa. Tulostekusteluissa sovitaan vuosittaiset tutkimusteemat ja

nuorisotutkimusverkosto hoitaa hakumenettelyn ja tutkijoiden palkkaamisen sekä apurahojen myöntämisen. Osa määrärahoista ohjataan nuorten harrastuksia ja järjestökiinnittyyneisyyden selvittämiseen.

Varsinaisen tutkimustoiminnan lisäksi Valtion nuorisosiain neuvottelukunta tuottaa vuosittain Nuorisobarometrin, joka kuvastaa 15-28 -vuotiaiden käsityksiä ja asenteita nuoria koskevista asioista ja myös järjestö- ja kansalaistoimintaan liittyvistä asioista.

Kulttuurin alalla tehtävä tutkimus

Opetusministeriön toimialalla toimii kaksi kulttuuripolitiikan sektoritutkimusta tekevää yksikköä, Taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikkö sekä Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissektori Cupore. Cupore osallistuu tutkimusasiantuntijana vuosina 2007-2013 toteutettavaan Kolmas lähde ESR-hankkeeseen. Projektilla haetaan keinoja vahvistaa kolmannen sektorin roolia kunnille ja yrityksille suunnattujen hyvinvointipalvelujen tuottajana koko Manner-Suomessa. Samalla selvitetään, miten näiden palvelujen kautta järjestöt, seurat ja yhdistykset voivat vahvistaa kansalaistoiminnan sosiaalista pääomaa tuottavaa yhteisöllistä ydintoimintaa.

2.6 Kirjastot aktiivisen kansalaisuuden edistäjinä

Noin 80 % suomalaisista käyttää säännöllisesti kirjastojen palveluja. Kirjasto on peruspalvelu ja kaikissa Suomen kunnista on kirjasto. Kaikkien kuntien kirjastoissa on käytössä atk-järjestelmä ja Internet-yhteydet.

Kirjastolain (904/1998) mukaan yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen. Kirjastotoiminnassa tavoitteena on edistää myös virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittymistä.

Kirjastot tarjoavat itsenäisen tiedonhaun lisäksi mm. kohtauspaikan, nettiyhteyden sekä työskentely-

ja opiskelutilaa. Kirjastojen henkilökunta kouluttaa käyttäjiä mm. kansalais- ja tietoyhteiskuntataitojen päivittämisessä.

Osa II

Opetusministeriön kansalaisjärjestöstrategia

Opetusministeriön kansalaisjärjestöstrategian toimenpiteet

Kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten parantaminen

A) Suositus ministeriön valtionavustuskäytäntöjen periaatteiksi

1. Valtionavustuskäytäntöjen yhtenäistäminen
2. Valtionavustuksia myönnettäessä huomioidaan entistä selkeämmin läpinäkyvät tulosperusteet
3. Joustavat valtionapukelpoisuusksiteerit mahdollistavat useille järjestöille valtionavustuksen saamisen
4. Sähköinen hakujärjestelmä palvelemaan toiminnasta raportointia
5. Osallistutaan kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnan järjestöjen avustusselvitykseen

B) Edellytysten lisääminen järjestötoiminnan laadun parantamiselle

6. Kiinnitetään tulosperusteajattelussa huomiota järjestöjen hallintoon ja toiminnan laatuun
7. Palkitaan järjestöjen hyvän hallinnon ja järjestötoiminnan kehittämisestä
8. Kannustetaan vapaan sivistystyön toimijoita lisäämään järjestöosaamisen kehittämistä palvelevaa koulutustarjontaa
9. Tuetaan järjestöjen yhteenliittymiä ja yhteisprojekteja

Kansalaisjärjestöjen, sidosryhmien ja kansalaisten kuuleminen

10. Otetaan käyttöön opetusministeriön hyvän vuorovaikutuksen käytännöt -ohjeistus
11. Järjestetään kerran neljässä vuodessa opetusministeriön kansalais- ja järjestöfoorumi
12. Selvitetään mahdollisuudet uutiskirjeen käyttöön
13. Kehitetään ministeriön internet-sivuja
14. Vahvistetaan asiantuntijaelinten roolia sidosryhmä- ja kansalaisjärjestöyhteistyössä

Aktiivisen kansalaisuuden edistäminen koulutuksessa

15. Koulut tukevat avoimen ja vuorovaikutteisen toimintakulttuurin muodostumista
16. Perustutkintojen perusteissa ja toimintakulttuureissa huomioidaan aktiivisen kansalaisuuden sisällöt
17. Korkeakoulut edistävät aktiivista kansalaisuutta toiminnassaan
18. Vapaan sivistystyön oppilaitokset tarjoavat aktiivista kansalaisuutta edistäviä opintoja järjestöissä toimiville ja muille kansalaisille

Kansalaisyhteiskuntaa koskeva tutkimus

19. Luodaan edellytykset kansalaisyhteiskuntaa koskevan tietopohjan kartuttamiselle, jotta päätöksenteko kykenee reagoimaan muuttuviin tarpeisiin ja ajankohtaisiin kansalaisyhteiskunnan haasteisiin

Kirjastot

20. Pyritään kehittämään kirjastoista järjestötoiminnan ja aktiivisen kansalaisuuden palvelukeskuksia

Virkamiesten osaamisen kehittäminen

21. Lisätään kansalaisjärjestöstrategian mukaisia sisältöjä henkilöstökoulutukseen
22. Luodaan ministeriön virkamiehille erilaisia mahdollisuuksia syventää omaa osaamistaan kansalaisyhteiskunnasta
23. Nimetään ministeriöön vuorovaikutuskoordinaattori

3 Kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten parantaminen

Opetusministeriö on kansalaisjärjestöjen ja kansalaisten ministeriö. Opetusministeriön toimialalla myönnetään valtionavustuksia satojen erilaisten järjestöjen toimintaan. Nämä järjestöt ovat luonteeltaan ja toimintamuodoiltaan yksittäisten henkilöiden muodostamia kansalaisjärjestöjä tai yhteisöjen muodostamia järjestöjä.

Opetusministeriön toimialan kansalaisjärjestökenttä on merkitykseltään suuri. Järjestökenttä tarjoaa kansalaisille lukuisia erilaisia aktiivisen kansalaisuuden ja osallistumisen toimintamuotoja, kuten neuvontaa, koulutusta, harrastuksen, kulttuuritapahtuman tai vaikuttamiskanavan.

Tahtotila: Ministeriön toimialan järjestöt ovat elinvoimaisia ja luovat monipuolisia osallistumisen, oppimisen, harrastamisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia.

3.1 Suositus ministeriön valtionavustuskäytäntöjen periaatteiksi

Työryhmän ja järjestöjen yhteisen keskustelutilaisuuden perusteella järjestöt pitävät opetusministeriön jakamia yleisavustuksia tärkeinä. Yleisavustuksilla voidaan järjestöjen mukaan taata erityisavustuksia paremmin toiminnan jatkuvuus ja varmuus. Keskustelutilaisuudessa toivottiin, että ministeriöllä olisi selkeämpi strategia siitä, mitä se odottaa kansalaisjärjestöiltä ja miten se näkyy valtionavustusten jakamisessa.

Järjestöt toivoivat selkeämpiä, avoimempia ja yhteisempiä tulokriteerejä. Toiminnan laadun huomioimista pidettiin tärkeänä pelkän jäsenmääräkriteerin sijaan.

Toiminnan määrällistä ja laadullista raportointivastuuta pidettiin hyvänä, jotta ministeriö voi seurata järjestöjen toiminnan tuloksellisuutta. Toisaalta liian yksityiskohtiin meneviä tulokriteerejä ei pidetty hyvänä, sillä kansalaisjärjestötoiminnan tulosta pidettiin vaikeasti mitattavana asiana. Pidettiin tärkeänä, että järjestöautonomia toteutuu ja että toiminnassa mukana olevilla järjestötoimijoilla on aito mahdollisuus jatkuvasti vaikuttaa toiminnan sisältöön. Lisäksi toivottiin järjestöjen erilaisuuden huomioimista.

1. Valtionavustuskäytäntöjen yhtenäistäminen

Valtionavustuslaissa ja eri toimialoja koskeissa erityislaeissa säädellään yleisistä valtionavustusten perusteista. Luomalla riittävän yhtenäiset avustuskäytännöt ministeriön eri toimialoille turvataan avustusjärjestelmien avoimuus, oikeudenmukaisuus ja toimivuus. Tavoitteena on turvata järjestöjen toimintaedellytykset.

Pyritään yhtenäistämään ministeriön eri yksiköiden valtionavustusprosesseja, jotka koskevat kansalaisjärjestöjen yleis- tai erityisavustuksia. Yhtenäistämällä tarkoitetaan sitä, että hakujat eri järjestöjen haettavissa oleville avustuksille olisivat mahdollisuuksien mukaan samat ja että kaikki valtionavustukset ilmoitettaisiin haettavaksi yhtenäisellä tavalla. Tällä käytännöllä helpotetaan järjestöjen asiointia ministeriön suuntaan sekä järjestön toimintaan ja taloudenhoitoon liittyvää suunnittelua.

Pyritään keskittämään yhden järjestön avustusten esittely yhteen ministeriön yksikköön tai vähintään tehostamaan yksiköiden välistä yhteistyötä. Tällä tavoin vähennetään yhden järjestön kohdalla useiden erillisten valtionavustuspäätösten määrää.

2. Valtionavustuksia myönnettäessä huomioidaan ennistä selkeämmin läpinäkyvät tulospäätökset

Tavoitteena on, että ministeriön avustamien järjestöjen toiminnan laatu, laajuus, vaikuttavuus ja taloudellinen vastuullisuus ovat korkealla tasolla. Vahvistetaan valtionavustusten myöntämisessä tulospäätösten laatuun kunnioittaen järjestöautonomian periaatetta sekä järjestöjen erilaisuutta. Peruseriaatteena on, että järjestön laadultaan hyvä toiminta huomioidaan kannustavasti valtionavustusta myönnettäessä. Tulospäätökset ovat kaikkien avustusta hakevien tiedossa.

3. Joustavat valtionapukelpoisuuskriteerit mahdollistavat useille järjestöille valtionavustuksen saamisen

Määritellään mahdolliset valtionapukelpoisuuden kriteerit joustavasti, jotta myös uusilla järjestöillä on mahdollisuus päästä valtionavustusten piiriin. Pyritään siirtymään avustuksissa laajempiin kokonaisuuksiin, jotta yhden järjestön yleisavustusta ei vahvisteta jo eduskunnan talousarviokäsittelyssä, vaan määrära-

han hakijoina voi olla useampia eri järjestöjä.

Selvitetään myös mahdollisuuksia tukea uuden yhteisöllisyyden muotoja.

4. Sähköinen hakujärjestelmä palvelemaan toiminnasta raportointia

Kehitetään sähköistä avustusten hakujärjestelmää palvelemaan myös järjestöjen toiminnan raportointiin liittyvää tiedonkeruuta, jotta opetusministeriön avustaman järjestötoiminnan vaikutuksia voidaan seurata ja arvioida.

5. Osallistutaan kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnan tekemään selvitykseen järjestöjen avustuksista

Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta selvittää suomalaisten järjestöjen julkista rahoitusta ja avustamiskäytäntöjä. Osallistutaan selvityksen laatimisen rahoittamiseen.

3.2 Edellytysten lisääminen järjestötoiminnan laadun parantamiselle

6. Kiinnitetään tulospäätöksissä huomiota järjestöjen hallintoon ja toiminnan laatuun

Avustusprosessin tulospäätöksissä kiinnitetään huomiota järjestötoiminnan laatuun sekä järjestöjen hallinnon ja toimintojen asianmukaiseen tehokkuuteen. Tulospäätöksistä valtionavustusta myönnettäessä seurataan järjestöjen järjestötoimintaosaamisen kehittymistä, esimerkiksi vapaan sivistystyön koulutustarjonnan osallistumista selvittäen.

7. Palkitaan hyvän hallinnon ja järjestötoiminnan kehittämistä

Pyritään luomaan keinoja, joiden myötä hyvin ja tehokkaasti järjestönsä hallintoa sekä järjestötoimintaansa kehittävät järjestöt saisivat kannustimena tai palkitsevana elementtinä lisärahoitusta toimintaansa.

8. Kannustetaan vapaan sivistystyön toimijoita lisäämään järjestöosaamisen kehittämistä palvelevaa koulutustarjontaa

Tuetaan vapaan sivistystyön oppilaitosten mahdollisuuksia lisätä järjestöosaamista edistävää koulutusta.

9. Tuetaan järjestöjen yhteenliittymiä ja yhteisprojekteja

Tuetaan järjestöjen aloitteita tuottaa tiettyjä yhteisiä palveluita (kirjanpito, painatustoiminta, viestintä ym.) yli järjestörajojen sekä tuetaan järjestöjen yhteisesti toteuttamia projekteja.

4 Kansalaisjärjestöjen, sidosryhmien ja kansalaisten kuuleminen

Opetusministeriön toimialalla toimii sen avustamien kansalaisjärjestöjen lisäksi lukuisia muita järjestöjä ja yhteisöjä. Näille järjestöille voidaan myöntää valtionavustuksia kulttuuritapahtumien järjestämiseksi tai oppilaitosten ja erilaisten laitosten ylläpitämiseen. Nämä järjestöt tavoittavat toiminnallaan satoja tuhansia suomalaisia ja ovat siten merkityksellisiä kansalaisyhteiskunnan kannalta ja ovat täten merkittäviä sidosryhmiä opetusministeriölle.

Opetusministeriön kanssa läheisessä yhteistyössä toimii lukuisia yhdistysmuotoisesti organisoituja yhteisöjä, jotka ovat merkittäviä toimialan toimijoita, mutta niille ei myönnetä opetusministeriöstä valtionavustusta tai -osuutta. Tällaisia ovat esimerkiksi ammatti- ja etujärjestöt, talous- ja elinkeinoyhdistykset sekä museoiden ystävyyshdistykset.

Tahtotila: Ministeriön toimialan järjestöt ja muut sidosryhmät osallistuvat ja vaikuttavat aktiivisesti ministeriössä tehtävään säädös- ja hankevalmisteluun sen kaikissa vaiheissa. Myös yksittäisillä kansalaisilla ja vapaamuotoisilla yhteisöillä on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa ministeriössä tehtävään valmisteluun ja päätöksentekoon.

4.1 Hyvät käytännöt kansalaisjärjestöjen, sidosryhmien ja kansalaisten kuulemisessa

Säädös- ja hankevalmistelu

Järjestöt pitivät tärkeänä, että kuulemiskierroksilla lausuntojen antamiseen varataan riittävästi aikaa. Kun aikaa annetaan vain noin kuukauden verran, pitävät järjestöt lähes mahdottomana kuulla omaa jäsenistöään tai edes hallitustaan. Järjestöt pitivät tärkeänä, että järjestökentältä annettavat lausunnot edustaisivat yleistä mielipidettä eikä ainoastaan yksittäisen järjestötoimijan kantaa. Lausuntokierroksista toivottiin niiden päätyttyä ministeriöltä yhteenvetoa tai tietoa lausuntojen vaikutuksesta.

Lausuntopyyntöjen yksilöimisestä järjestöt olivat kahta mieltä. Muutamat järjestöistä pitivät tärkeänä, että ne itse punnitsevat, mihin asiaan haluavat lausunnossaan puuttua. Osa puolestaan piti hyvänä ja lausunnon antamista helpottavana käytäntönä sitä, että lausuntopyynnöissä täsmennettäisiin nykyistä selkeämmin, mihin asioihin lausunnonantajalta erityisesti halutaan kantoja. Näissä vastauksissa yksilöimistä ei pidetty muiden näkökantojen esille tuomista poissulkevana vaihtoehtona.

Lausuntokierrosten lisäksi järjestöt korostivat, että järjestöt tulisi sitouttaa valmisteluun jo alkuvaiheessa. Tällöin järjestöt olisivat paremmin tietoisia ministeriössä valmisteilla olevista hankkeista ja kykenisivät ennakoimaan myös tulevaa lausuntokierrosta.

Järjestöjen mukaan kansalaisjärjestökentän näkökulmasta on parempi, että ministeriön työryhmässä tai valmisteluprosesseissa on aina mukana järjestökentän edustus. Järjestöt korostivat, että kyseisten kansalaisjärjestökentän edustajien on kyettävä edustamaan työryhmissä koko järjestökenttää, eikä valvoa ainoastaan omien järjestöjensä tai jäsenistöjensä etua.

10. Otetaan käyttöön opetusministeriön hyvän vuorovaikutuksen käytännöt -ohjeistus

Opetusministeriön hyvän vuorovaikutuksen käytännöt -ohjeistuksella turvataan se, että eri toimialoilla tehtävässä säädös- ja hankevalmistelussa huomioidaan eri sidosryhmät ja myös yksittäisten kansalaisten mahdollisuus vaikuttaa. Hyvän vuorovaikutuksen käytännöissä huomioidaan oikeusministeriön lainvalmisteluosaston laatimat säädösvalmisteluohjeet.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman yhteydessä kaikkien ministeriöiden kansliapäälliköt, Suomen kuntaliiton toimitusjohtaja ja viisi kaupunginjohtajaa allekirjoittivat kansalaisten kuulemista koskevat hallinnon yhteiset periaatteet. Periaatteissa kiinnitetään huomiota vuorovaikutukseen sitoutumisen lisäksi resursointiin, ajoitukseen, avoimuuteen, selkeyteen, kattavuuteen, koordinaatioon, vaikuttavuuteen ja vastuuseen sekä vuorovaikutuksen onnistumisen arviointiin. Opetusministeriön hyvän vuorovaikutuksen käytännöt on laadittu näiden periaatteiden pohjalta.

Hyvillä vuorovaikutuskäytännöillä tarkoitetaan sitä, että säädös- ja hankevalmistelussa käytetään soveltuvien erilaisia ja monipuolisia vuorovaikutusmenetelmiä. Teknisluonteisissa ja nopealla aikataululla ministeriölle määrätyissä valmisteluissa monipuolisten vuorovaikutusmenetelmien käyttäminen ei ole mahdollista. Sen sijaan laajoissa hankkeissa erilaisten vuorovaikutusmenetelmien käyttämisen tulee olla pääsääntö. Ministeriö käyttää usein asioiden valmistelussa myös yksittäisiä selvityshenkilöitä. Hyvän vuorovaikutuksen käytäntöjen tulee olla osa myös selvityshenkilön tekemää valmistelutyötä.

Opetusministeriön hyvän vuorovaikutuksen käytännöt:

Säädös- ja muiden hankkeiden suunnittelu:

Otetaan huomioon jo hankkeita ja niiden aikatauluja suunniteltaessa, että niissä varaudutaan riittävän kattavaan eri sidosryhmien sekä toimialalla toimivien järjestöjen ja yksittäisten kansalaisten kuulemiseen.

Säädöshankkeen ja muun hankkeen kuulemisen suunnittelu:

Yksittäisten hankkeiden aikataulutuksessa huomioidaan, että hankkeisiin sisältyy monipuolisia vuorovaikutuskäytäntöjä. Määritellään hankkeen kuulemisen suunnittelun yhteydessä, mitä kuultavat sidosryhmät ovat sekä tavat, millä eri sidosryhmien, järjestöjen ja kansalaisten kuuleminen toteutetaan. Mikäli säädöshanke lähtökohtaisesti katsotaan teknisluonteiseksi eikä sillä näin ollen ole kuultavia sidosryhmiä, tulee kuulemisesta poikkeaminen kirjata valmisteluasiakirjaan.

Aikaisen kuulemisen käytäntö:

Noudatetaan periaatetta, jonka mukaisesti valmisteltavan hankkeen sidosryhmiä kuullaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa.

Käytetään monipuolisia vuorovaikutusmenetelmiä, joista esimerkkejä:

Valmisteluelin: Nimetään säädös- tai muuta hanketta valmistelemaan edustukseltaan laaja työryhmä, jossa on asiaan kuuluva sidosryhmien edustus. Huolehditaan siitä, että työryhmässä on kansalaisjärjestöjen edustajia.

Paneeli/pyöreä pöytä: Säädös- tai muun hankkeen valmistelussa voidaan käyttää eri alojen ja sidosryhmien edustajista koottua asiantuntijoiden keskustelua, jossa eri näkökulmat sovitetaan yhteen. Paneelin/pyöreän pöydän tuloksia käytetään valmisteluelimen työn tai virkamiesvalmistelun perustana.

Keskustelutilaisuus: Hankkeeseen sisältyy järjestöille ja sidosryhmille sekä yksittäisille kansalaisille avoin keskustelutilaisuus, jossa aiheena on hankkeen valmistelun sen hetkinen tilanne ja jossa keskustelijoiden näkemykset kirjataan valmisteluasiakirjaan liitettäväksi. Keskustelulle on aidosti annettava tilaa,

jotta keskustelutilaisuus ei ole ainoastaan informaation jakamista.

Kirjallinen lausunto: Lausuntopyyntömenettely on vakiintunein kuulemisen väline ja sitä tulee pääsääntöisesti käyttää opetusministeriön säädös- ja hankevalmistelussa. Lausuntopyynnössä on huomioitava seuraavat seikat:

- 1) Lausunnon toimittamiseen varataan riittävästi aikaa (OM suositus vähintään 6-8 viikkoa ja VM paremman vuorovaikutuksen ohjeet: mielellään 8-12 viikkoa), jotta lausunnonantajataho pystyy kattavasti kokoamaan edustamansa tahon näkökulmat kirjalliseen lausuntoonsa.
- 2) Lausunto tulee pyytää aihepiirin kannalta kattavalta joukolta, ei ainoastaan suurimmilta järjestöiltä. Lausuntopyyntö on syytä ohjeistaa siten, että myös muut kuin pyydetty tahot voivat toimittaa lausuntonsa ministeriölle.
- 3) Lausuntopyynnössä on täsmennettävä, mikä on kuulemisen tarkoitus ja mistä aiheesta erityisesti halutaan sidosryhmien näkemyksiä, esimerkiksi muotoilemalla valmiit kysymykset. On syytä myös varata mahdollisuus avoimille vastauksille. Mikäli valmisteluun liittyen on tehty hallituksen tasolla ns. poliittisia linjauksia, tulee tämä kirjata lausuntopyyntöön.
- 4) Lausuntopyyntöön liitetään asiakirja, jota lausuntopyyntö koskee.
- 5) Lausunto tulee pyytää säädösehdotuksesta, vaikka valmistelun aikaisessa vaiheessa onkin käytetty jotakin vuorovaikutusmenetelmää.
- 6) Toimitetaan lausunnonantajatahoille palautteena lausuntoyhteenveto sekä analysoidaan valmisteluasiakirjaan lausuntojen vaikutus valmisteluun.
- 7) Työryhmä voi pyytää kommentteja myös keskeneräisestä työstään.

Verkkokeskustelu: Toteutetaan ministeriön internet-sivuilla tai oikeusministeriön otakantaa.fi -sivustolla keskustelut säädöshankkeista tai muista hankkeista, jotta etenkin yksittäisillä kansalaisilla on mahdollisuus vaikuttaa valmisteluun. Verkkokeskustelu on useimmiten syytä ohjeistaa lausuntopyyntöä rajatumminkin ja kohdistaa keskustelu muutamaan periaatteelliseen asiakokonaisuuteen.

Kyselyt ja selvitykset: Toteutetaan hankkeen alkuvaiheessa eri sidosryhmien näkemyksiä kartoittava kysely tai selvitys hankkeen aihepiiristä ja käytetään sen tuloksia valmistelun apuna.

Epävirallinen yhteydenpito: Pidetään jatkuvaa yhteyttä epävirallisesti eri järjestöihin ja muihin sidosryhmiin.

Muut käytännöt kansalais- ja kansalaisjärjestöyhteistyössä

Ministeriön internetsivuihin liittyen järjestöt voivat sivustojen rakenteen ajanmukaistamista ja ajankohtaisuuden ylläpitämistä. Lisäksi toivottiin, että ministeriön hankkeiden lisäksi sivuilla kerrotaisiin toimialan järjestöjen käynnissä olevista hankkeista, joita ministeriö rahoittaa. Ministeriöltä toivottiin sähköisen uutiskirjeen toimittamista sekä avoimia nettikeskustelufoorumeita sekä avustushakemusten ja raportointien sähköistä täyttämismahdollisuutta.

Järjestöt pitivät ministeriön järjestämiä keskustelutilaisuuksia ja seminaareja hyvänä käytäntönä. Lisäksi korostettiin ns. epävirallisten yhteyksien ylläpitoa ja keskustelujen käymisen mahdollisuuksia. Vuorovaikutuksen kehittämisen yhtenä keinona pidettiin juuri avointen keskustelutilaisuuksien järjestämisen lisäämistä. Keskustelutilaisuudet ja seminaarit koettiin hyvinä, koska niissä ministeriö voi tiedottaa tulevista hankkeista tai valmisteluvaiheessa olevista hankkeista.

11. Järjestetään kerran neljässä vuodessa opetusministeriön kansalais- ja järjestöfoorumi

Opetusministeriö järjestää kerran neljässä vuodessa kansalais- ja kansalaisjärjestöfoorumin jostakin toimialan ajankohtaisesta teemasta. Teemaksi valitaan aihekokonaisuus, joka koskee ministeriön eri toimialoja. Foorumi on avoin osallistujille.

12. Selvitetään mahdollisuudet uutiskirjeen käyttöön

Luodaan valmiudet, että ministeriön osastot ja yksiköt yhteistyössä viestintäyksikön kanssa voivat tarpeidensa mukaan ottaa käyttöön sähköisen uutiskirjeen sidosryhmien tiedontarpeita palvelemaan. Uutiskirjeessä voitaisiin kertoa yksikön ajankohtaisista asioista esimerkiksi neljästi vuodessa.

13. Kehitetään ministeriön internet-sivuja

Kehitetään ministeriön internet-sivuja siten, että ne mahdollistavat nykyistä aktiivisemmän osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuden ministeriössä valmisteltaviin asioihin. Perustetaan viestintäyksikön johdolla erillinen työryhmä, jonka tehtävänä on kehittää ministeriön internet-sivuja nykyistä vuorovaikutteisemmiksi. Työryhmän työskentelyssä huomioidaan soveltuvin osin ainakin seuraavia asioita:

- lisätään kohta: "Käynnissä olevat hankkeet" (lainsäädäntöhankkeiden lisäksi)
- lisätään kohta: "Lausunnolla olevat asiat"
- hyödynnetään nykyistä enemmän otakantaa.fi -sivustoa valmistelussa
- kehitetään esimerkiksi virtuaalivirkamiestä siten, että sen kautta voi tehdä "sähköisen aloitteen opetusministeriölle"
- luodaan avoimen keskustelun pohja, jossa olisi "keskustele tästä aiheesta" -palsta
- mahdollistetaan sähköinen kuuleminen osaksi ministeriön kuulemis- ja lausuntokäytäntöjä
- luodaan pohja mielipidekyselylle/ koeäänestykselle valikoiduissa ajankohtaisissa hankkeissa

Asiantuntijaelinten rooli

Pysyvistä asiantuntijaelimistä järjestöt totesivat, että niiden koostumuksen tulisi olla mahdollisimman kattava. Mukana tulisi järjestöjen mukaan olla sekä isoja että pieniä järjestöjä. Vastauksissa toivottiin, että asiantuntijaelimet ylläpitäisivät vuoropuhelua myös sellaisiin järjestöihin ja toimijoihin, jotka eivät ole mukana kyseisen asiantuntijaelimen kokoonpanossa.

14. Vahvistetaan asiantuntijaelinten roolia sidosryhmä- ja kansalaisjärjestöyhteistyössä

Vahvistetaan ministeriön pysyvien asiantuntijaelinten, kuten neuvottelukuntien ja neuvostojen roolia sidosryhmäyhteistyön kannalta. Ohjeistetaan yksiköitä siten, että niiden alaisuudessa toimivien asiantuntijaelinten yksi tehtävä on huolehtia toimialan kansalaisjärjestöjen ja muiden sidosryhmien kannalta periaatteellisesti tärkeiden ja ajankohtaisten asioiden esillä

pitämisestä. Varmistetaan, että ministeriön asiantuntijaelimissä on kattava kansalaisyhteiskunnan edustus.

5 Aktiivisen kansalaisuuden edistäminen koulutuksessa

Tahtotila: Suomalaiset ja Suomessa asuvat ihmiset kasvavat jo peruskoulussa aktiiviksi kansalaisiksi. Kansalaiset käyttävät koko elämänsä aikana koulutusjärjestelmän monipuolista tarjontaa oman osaamisensa ja aktiivisen kansalaisuutensa kehittämiseksi. Koulutusjärjestelmä tukee kansalaisjärjestöjen toimintaa tarjoamalla sisältöjä ja yhteistyömahdollisuuksia.

15. Perusopetus: Koulut tukevat avoimen ja vuorovaikutteisen toimintakulttuurin muodostumista

Varmistetaan, että tavoitteet avoimuudesta, vuorovaikutteisuudesta, yhteistyöstä ja oppilaiden mahdollisuuksista vaikuttaa, tulevat entistä paremmin esille ja toteutuvat myös käytännössä. Koulujen tulee aktiivisesti tukea sellaisen toimintakulttuurin muodostumista, joka on avointa ja vuorovaikutteista.

Pyritään siihen, että perusopetuslaissa (239/2007) säädetään, että koululla on oppilaskunta ja määritellään sen tehtävät.

16. Toisen asteen koulutus: Perustutkintojen perusteissa ja toimintakulttuureissa huomioidaan aktiivisen kansalaisuuden sisällöt

Varmistetaan, että ammatillisen koulutuksen järjestäjät hyödyntävät uudistettujen perustutkintojen perusteiden tarjoamat mahdollisuudet aktiivisen kansalaisuuden edistämiseksi koulutuksen aikana.

Lisäksi ammatillisen koulutuksen järjestäjien tulee aktiivisesti tukea sellaisen toimintakulttuurin muodostumista, joka on avointa ja vuorovaikutteista, esimerkiksi oppilaskuntatoimintaa.

Kiinnitetään huomiota toisen asteen koulutuksessa ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden politiikkatietämyksen ja yhteiskunnallisen osallistumisen parantamiseen.

17. Korkeakoulutus: Korkeakoulut edistävät aktiivista kansalaisuutta toiminnassaan

Vahvistetaan korkeakoulujen edellytyksiä edistää aktiivista kansalaisuutta toiminnassaan. Korkeakoulut huolehtivat koulutusvastuidensa puitteissa kansalaisjärjestötoiminnan kannalta tarpeellisesta ja laadukaasta koulutuksesta.

18. Vapaa sivistystyö: Vapaan sivistystyön oppilaitokset tarjoavat aktiivista kansalaisuutta edistäviä opintoja järjestöissä toimiville ja muille kansalaisille

Aktiivisen kansalaisuuden edistäminen otetaan edelleen huomioon aikuisten vapaatavoitteisessa koulutuksessa. Vapaan sivistystyön kehittämisohjelmassa oppilaitosmuodot ovat esittäneet, että vuonna 2010 käyttöön otettavan laatu- ja kehittämisrahoituksen kriteereiksi otetaan kansalaisopistoissa opiskelijoiden kansalaisvalmiuksien toteutuminen, kansanopistoissa kansalaisyhteiskunnan palvelutehtävän kehittäminen ja opintokeskuksissa yhteiskunnallisen osallistumisen ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien lisääminen ja monipuolistaminen.

Vapaan sivistystyön oppilaitoksia edustavat järjestöt toimivat oppilaitosmuotonsa edustajina ministeriön kanssa käytävissä neuvotteluissa ja vapaata sivistystyötä koskevissa kehittämishankkeissa. Tuetaan näiden järjestöjen toimintamahdollisuuksia vuosittaisilla yleisavustuksilla.

6 Kansalaisyhteiskuntaa koskeva tutkimus

Tahtotila: Kansalaisyhteiskuntaa koskeva tutkimus on laadultaan ja sovellettavuusarvoltaan korkeatasoista. Ministeriön kansalaisyhteiskuntaa koskeva päätöksenteko noudattaa tiedolla johtamisen periaatetta.

19. Luodaan edellytykset kansalaisyhteiskuntaa koskevan tietopohjan kartuttamiselle, jotta päätöksenteko kykenee reagoimaan muuttuviin tarpeisiin ja ajankohtaisiin kansalaisyhteiskunnan haasteisiin.

Tämä toteutuu siten, että ministeriö luo korkeakouluille edellytyksiä keskittyä korkeatasoiseen tieteelliseen tutkimukseen ja T&K&I-toimintaan painoalojensa ja profiiliensa mukaisesti. Myös Suomen Akatemialle luodaan edellytyksiä keskittyä korkeatasoisen tieteellisen tutkimuksen ja tutkimusohjelmien rahoittamiseen mm. ajankohtaisten yhteiskuntapolitiisten kysymysten aihealueilta.

Yhteiskuntapolitiikkaa ja yhteiskunnallisia palveluita tukevan sektoritutkimuksen osalta keskeiset aihepiirit ja tutkimuskohteet pyritään määrittelemään koko hallituksen tasolla hyödyntäen sektoritutkimuksen neuvottelukunnan toimintamallia. Opetusministeriön omat tietotarpeet ja tavoitteet tuodaan esille määriteltäessä hallituksen yhteisten tietotarpeiden sisältöjä.

Opetusministeriön toiminnan kannalta on oleellista saada tietoa ministeriön toimialalla nähtävillä olevaan muutokseen, joka liittyy:

- kansalaisjärjestötoimintaan
- osallistumiseen
- drop out -ilmiöön sekä
- aktiivisen kansalaisuuden oppimiseen koulutuksessa.

7 Kirjastot järjestötoiminnan ja aktiivisen kansalaisuuden edistäjinä

Tahtotila: Kirjastojen palvelut tarjoavat kansalaisjärjestöille entistä enemmän toiminnan edellytyksiä sekä yksittäisille kansalaisille osallistumisen ja aktiivisuuden kasvun mahdollisuuksia.

20. Pyritään kehittämään kirjastoista järjestötoiminnan ja aktiivisen kansalaisuuden palvelukeskuksia

Kansalaisjärjestöt voivat toiminnassaan ja tiedotuksessaan hyödyntää monipuolisesti Suomen kattavaa kirjastoverkostoa ja kirjastoautoja. Useimmissa kirjastoissa on kokous- ja näyttelytilaa sekä ilmoitustilaa järjestöjä varten. Kirjasto on epämuodollinen kohtauspaikka, joka tukee alueensa yhteisöllisyyttä.

Kansalaisten tiedonhallintataitojen, kuten nykyaikaisen median informaatiolukutaidon ja käyttökoulutuksen, lisääminen on kirjastojen tärkeä tehtävä, jolla luodaan lisää mahdollisuuksia aktiiviselle kansalaisuudelle ja yhteiskunnalliselle osallistumiselle.

8 Virkamiesten osaamisen kehittäminen

Tahtotila: Ministeriön virkamiehillä on kansalaisyhteiskunnan kuulemiseen ja vuorovaikutuskäytäntöihin liittyen korkea osaamisen taso.

Yleisesti ottaen järjestöt pitävät ministeriön virkamiesten osaamisen tasoa hyvänä. Järjestöt kiittelivät aitoa halua järjestönäkökulman kuulemiseen. Huolta herätti osaamisen kehittäminen ja virkamiesten etääntyminen järjestöjen arjesta.

21. Henkilöstökoulutus

Lisätään ministeriön uusien virkamiesten koulutukseen osio, jossa käsitellään tämän strategian mukaisia sisältöjä. Otetaan vuorovaikutuskäytäntöjen kehittämissisältöjä osaksi ministeriössä annettavaa henkilöstökoulutusta. Kiinnitetään myös huomiota sektoritutkimuksen tilaajaosaamisen kehittämiseen.

22. Virkamiesvaihto

Luodaan ministeriön virkamiehille erilaisia mahdollisuuksia syventää omaa osaamistaan kansalaisyhteiskunnasta.

- 1) Luodaan opetusministeriön tutustumispäivä, jossa virkamies voi käyttää vuodessa yhden työpäivän jonkin toimialan järjestön vapaaehtoistyössä.

- 2) Perustetaan "järjestökollegaohjelma" tai "järjestömentoriohjelma", jossa ministeriön virkamiehiä kannustetaan hankkimaan kansalaisyhteiskunnan toimijoista kollega, jonka kanssa voi työajalla syventää asiantuntemustaan, osaamistaan ja vuorovaikutustaitojaan kansalaisyhteiskunnasta. Järjestökollegaohjelman myötä ei ole tarkoitus syventää asiantuntemusta kyseisestä järjestöstä vaan kansalaisyhteiskunnan toimintatavoista ja prosesseista yleensä. Siksi suositellaan järjestökollegan hankkimista muun kuin oman toimialan järjestöstä. Ohjelmaan osallistujalla on raportointivastuu.

- 3) Tutkitaan ja pyritään mahdollistamaan virkamiesvaihto-ohjelma, jossa ministeriön virkamies voisi ilman virkasuhteen katkeamista vierailla selvitystyyppisissä tai projektiluonteisissa työtehtävissä kansalaisjärjestökentällä. Ohjelmassa ministeriön virkamiehen tehtäviin otetaan kansalaisjärjestökentän työntekijä, joka hoitaa soveltuvia projektiluonteisia tehtäviä. Ohjelmaan osallistujalla on raportointivastuu.

23. Vuorovaikutuskoordinaattori

Nimetään ministeriöön vuorovaikutuskoordinaattori, joka vahvistaa ministeriön osaamisresurssia kansalaisjärjestöjen, kansalaisten ja muiden sidosryhmien kuulemisessa ja vaikuttamisen mahdollisuuksien lisäämisessä. Vuorovaikutuskoordinaattorin tehtävä on avustaa yksiköitä ja koordinoida vuorovaikutukseen

liittyviä ministeriön yhteisiä tehtäviä. Vastuun kuulemisesta kantavat yksiköt ja valmistelevat virkamiehet.

Vuorovaikutuskoordinaattorin tehtäviin kuuluu mm.:

- koordinoida yllä kuvattuja opetusministeriön virkamiesvaihto-ohjelmia
- seurata vuorovaikutustoimien soveltamista ministeriön käytännöissä ja raportoida näistä vuosittain
- avustaa ja neuvoa yksiköitä kansalaisyhteiskuntavuorovaikutuksen kehittämisessä
- seurata kansalaiskeskustelua (mielipidepalstat, keskustelufoorumit, blogit, nettiyhteisöt)
- seurata ja välittää muille virkamiehille toimialalla toimivien epämuodollisten kansalaisverkostojen/ad hoc -ryhmien toiminnasta ja toiminnan tavoitteista.

9 Strategian toimeenpano, arviointi ja päivittäminen

Kansalaisjärjestöstrategian toteutumista seurataan opetusministeriön hallinnossa sekä etenkin seminaarissa, joka järjestetään kerran hallituskaudessa yhteistyössä järjestöjen ja sidosryhmien kanssa. Strategia päivitetään vähintään neljän vuoden välein yhteistyössä kansalaisjärjestökentän ja sidosryhmien kanssa.

Kansalaisjärjestöstrategian toteutumista seurataan ja arvioidaan yhdessä kansalaisjärjestöjen ja ministeriön sidosryhmien kanssa seuraavien pääkriteerien avulla:

- 1) Miten kansalaisjärjestöstrategiassa esitetyt toimenpiteet on otettu käytäntöön ministeriön ja sen eri yksiköiden toimintatavoissa
- 2) Ovatko avoimuuteen ja vuorovaikutukseen perustuva valmistelu- ja päätöksentekoprosessit kehittyneet vuoden 2009 tilanteesta
- 3) Miten kansalaisjärjestöt kokevat toimintaedellytystensä parantuneen kansalaisjärjestöstrategiassa esitettyjen ja toteutettujen toimenpiteiden myötä
- 4) Miten koulutusta koskevat suositukset ovat toteutuneet
- 5) Tuotetaanko kansalaisyhteiskuntaa, kansalaisjärjestöjä ja niiden toimintaedellytyksien kehittymistä palvelevaa tietoa ja miten tätä tutkimustietoa hyödynnetään opetusministeriön päätöksenteossa
- 6) Onko strategialla ollut joitakin muita myönteisiä/kielteisiä vaikutuksia tavoitealueiden kannalta katsottuna

Näitä pääkriteerejä voidaan täsmentää ja niille voidaan määritellä tarkentavia/selventäviä lisäkriteerejä myöhemmässä vaiheessa.

Opetusministeriön julkaisuja -sarjassa vuonna 2010 ilmestyneet

- 1 Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia - ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014
- 4 Luonnontieteiden, lukemisen ja matematiikan osaamisen arviointi. PISA 2006 -VIITEKEHYS
- 5 Yliopistojen rakenteellinen kehittäminen, akateemiset yhteisöt ja muutos; RAKE-yhteishankkeen (2008–2009) loppuraportti
- 6 Perusopetuksen laatukriteerit
- 7 Kvalitetskriterier för den grundläggande utbildningen
- 8 Liikuntatoimi tilastojen valossa; Perustilastot vuodelta 2008
- 9 Kasvaminen maailmanlaajuiseen vastuuseen. Globaalivastuuprojektin ohjausryhmän loppuraportti
- 10 Kulttuuri - tulevaisuuden voima; Toimikunnan ehdotus selonteoksi kulttuurin tulevaisuudesta
- 12 Kultur - kraft för framtiden; Kommitténs förslag till redogörelse om kulturens framtid

* Ei painettu, vain verkossa

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Julkaisumyynti / Bokförsäljning:

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet

PL 4 / PB 4 (Vuorikatu 3 / Berggatan 3)

00014 Helsingin yliopisto

puhelin / telefon (09) 7010 2363

faksi / fax (09) 7010 2374

books@yopaino.helsinki.fi

www.yliopistopaino.helsinki.fi

ISBN 978-952-485-885-4 (nid.)

ISBN 978-952-485-886-1 PDF)

ISSN 1458-8110 (painettu)

ISSN 1797-9501 (PDF)